वातस्कन्धानिमान् सप्त चरन्तु मम पुत्रकाः ।
मरुतश्चेति विख्याता गणास्ते सप्त सप्तकाः ॥११०॥
पृथिव्यां प्रथमस्कन्धो द्वितीयश्चैव भास्करे ।
सोमे तृतीयो विज्ञेयश्चतुर्थो ज्योतिषां गणे ॥१११॥
ग्रहेषु पञ्चमश्चैव षष्ठः सप्तर्षिमण्डले ।
ध्रुवे तु सप्तमश्चैव वातस्कन्धः परस्तु सः ॥११२॥
तान्येते विचरन्त्वद्य काले काले ममात्मजाः ।
वातस्कन्धानिमान् भूत्वा चरन्तु मम पुत्रकाः ॥११३॥
पृथिव्यां प्रथमस्कन्धो अमेघेभ्यो य आवहः ।
चरन्तु मम पुत्रास्ते प्रथमस्वरताङ्गणः ॥११४॥
द्वितीयस्यापि मेघेभ्य आसूर्य्यात् प्रवहस्तु यः ।
वातस्कन्धं द्वितीयन्तु द्वितीयस्वरताङ्गणः ॥११५॥
सूर्य्योर्द्धन्तु ततः सोमादुद्वहो यस्तु वै स्मृतः ।
वातस्कन्धन्तु तं प्राहुस्तृतीयस्वरताङ्गणः ॥११६॥
सोमादूर्द्धं तथर्क्षेभ्यश्चतुर्थः सुवहस्तु यः ।
चतुर्थो मम पुत्राणां गणस्तु चरतां विभो ॥११७॥
ऋक्षेभ्यश्च तथैवोर्द्धमाग्रहाद्विवहस्तु यः ।
पञ्चमं पञ्चमः सौम्यः स्कन्धस्तु चरताङ्गणः ॥११८॥
ऊर्द्धं ग्रहादृषिभ्यस्तु षष्ठो यो वै परावहः ।
चरन्तु मम पुत्रास्तु तत्र षष्ठे गणे तु ये ॥११९॥
सप्तर्षयस्तथैवोर्द्धमाध्रुवात् सप्तमस्तु यः ।
वातस्कन्धः परिवहस्तत्र तिष्ठन्तु मे सुताः ॥१२०॥

एतत् सर्व्वं चरन्त्वेते काले काले ममात्मजाः ।
तत्र तेन च नाम्ना वै भवन्तु मरुतस्त्विमे ॥१२१॥
ततस्तेषान्तु नामानि मातापुत्रौ प्रचक्रतुः ।
तत्कृते कर्मभिश्चैव मरुतो वै पृथक् पृथक् ॥१२२॥
सत्त्वज्योतिस्तथादित्यः सत्यज्योतिस्तथाऽपरः ।
तिर्य्यग्ज्योतिश्च सज्योतिर्ज्योतिष्मानपरस्तथा ॥१२३॥
प्रथमस्तु गणः प्रोक्तो द्वितीयं मे निबोधत ।
ऋतजित्सत्यजिच्चैव सुषेणः सेनजित्तथा ॥१२४॥
सत्यमित्रोऽभिमित्रश्च हरिमित्रस्तथाऽपरः ।
गण एष द्वितीयस्तु तृतीयं मे निबोधत ॥१२५॥
ऋतः सत्यो × × × ×[१] ध्रुवो धर्त्ता विधारयः ।
ध्वान्तश्चैव धुनिश्चैव ह्युग्रो भीमस्तथैव च ।
अभियुः साक्षिपश्चैवमाह्वयश्च गणः स्मृतः ॥१२६॥
ईदृक् चैव तथान्यादृक् यादृक् च प्रतिकृत्तथा-।
ऋक्तथा समितिश्चैव संरम्भश्च तथा गणः ॥१२७॥
ईदृक् च पुरुषश्चैव अन्यादृक्षाश्च चेतसः ।
समितासमितदृक्षाश्च प्रतिदृक्षाश्च वै गुणाः ॥१२८॥
एते ह्येकोनपञ्चाशन्मरुतो[२] नामतः स्मृताः ।

---

१ अत्राक्षरचतुष्टयमादर्शपुस्तकेषु पतितं ।

२ "एते ह्येकोनपञ्चाशत्" इत्यादिलिखनस्वरसेन एतत्पूर्व्वमेकोनपञ्चाशन्नामप्राप्तिरावश्यकी परन्तु आदर्शपुस्तके तत्समुदायस्याप्राप्तत्वात् पूर्व्वं कतिपयश्लोकाः पतिताः प्रतिभान्ति ।

प्रसंख्यातास्तथा ताभ्यां दित्या चेन्द्रेण चैव हि ॥१२९॥
श्रुत्वा तेषान्तु नामानि दितिरिन्द्रमुवाच ह ।
वातस्कन्धं चरन्त्वेते मम पुत्राश्च पुत्रक ।
विचरन्तु च भद्रन्ते देवैः सह ममात्मजाः ॥१३०॥
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा सहस्राक्षः पुरन्दरः ।
उवाच प्राञ्जलिर्भूत्वा मातुर्भवतु तत्तथा ॥१३१॥
सर्व्वमेतद्यथोक्तन्ते भविष्यति न संशयः ।
देवभूता महात्मानः कुमारा देवसम्मताः ।
देवैः सह भविष्यन्ति यज्ञभाजस्तथात्मजाः ॥१३२॥
तस्मात्ते मरुतो देवाः सर्व्वे चेन्द्रानुजामराः ।
विज्ञेयाश्चामराः सर्व्वे दितिपुत्रास्तपस्विनः ॥१३३॥
एवन्तौ निश्चयं कृत्वा मातापुत्रौ तपोधनौ ।
जग्मतुस्त्रिदिवं हृष्टौ शक्रोपि त्रिदिवं गतः ॥१३४॥
मरुतां हि शुभं जन्म शृणुयाद्यः पठेत वा ।
नाहष्टिभयमाप्नोति बह्वायुश्च भवेत्ततः ॥१३५॥

इति श्रीमहापुराणे वायुप्रोक्ते काश्यपीयप्रजासर्गो नाम
षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

काश्यपीयप्रजासर्गः ।

सूत उवाच । अत ऊर्द्ध्वं प्रवक्ष्यामि दनुपुत्रान्निबोधत ।
अभवन् दनुपुत्रास्तु वंशे ख्याता महासुराः ॥१॥
विप्रचित्तिप्रधानास्ते शतं तीव्रपराक्रमाः ।
सर्वे लब्धवराश्चैव सुतप्ततपसस्तथा ॥२॥
सत्यसन्धाः पराक्रान्ताः क्रूरा मायाविनश्च ते ।
महाबला अयज्वानो ह्यब्रह्मण्याश्च दानवाः ।
कीर्त्यमानान्मया सर्वान् प्राधान्येन निबोधत ॥३॥
द्विमूर्द्धा[१] शङ्कुवर्णश्च तथा शङ्कुनिरामयः ॥
शङ्कुकर्णो महानिश्चः[२] गवेष्ठिर्दुन्दुभिस्तथा ॥४॥
अजामुखोऽथ भगवान् शिलो वामनसस्तथा ।
मरीचिरलकश्चैव[३] महागार्ग्योऽङ्गिरावृतः[४] ॥५॥
विद्राव्यश्च[५] सुकेतुश्च सुवीर्यः सुहृदस्तथा ।

---

१ त्रिमूर्द्धेति ख॰, ग॰ च ।
२ महाविघ्न इति ख॰ ।
३ मरीचिरन्धकश्चेति ख॰ ।
४ महात्मा अङ्गिरावृत इति ख॰ ।
५ अत्यकेतुरिति ख॰ ।

इन्द्रजिद्विश्वजिच्चैव तथा सुरविमर्द्दनः ॥६॥
वृकवक्त्रः सुबाहुश्च तारकश्च महाबलः ।
वैश्वानरः पुलोमा च प्रवीणोऽथ महाशिराः ॥७॥
स्वर्भानुर्वृषपर्वा च मुण्डकश्च महासुरः ।
धृतराष्ट्रश्च सूर्य्यश्च चन्द्र इन्द्रश्च तापिनः ॥८॥
सूक्ष्मश्चैव निचन्द्रश्च ऊर्णनाभो महागिरिः ।
असिलोमा सुकेशश्च सदश्च बलको दश ॥९॥
तथा गगनमूर्द्धा च कुम्भनाभः(१) महोदरः ।
प्रमोदाख्यश्च कुपथो हयग्रीवश्च वीर्य्यवान् ॥१०॥
असुरश्च विरूपाक्षः सुपथोऽथ महासुरः ।
अजो हिरण्मयश्चैव शतमायुश्च शम्बरः(२) ॥११॥
शरभः शलभश्चैव सूर्य्याचन्द्रमसावुभौ ।
असुराणां सुरावेतौ सुराणां साम्प्रताविमौ ॥१२॥
इति पुत्रा दनोर्वंशाः प्रधानाः परिकीर्त्तिताः ।
तेषामपरिसङ्ख्येयं पुत्रपौत्राद्यनन्तकं ॥१३॥
इत्येते ह्यसुराः प्रोक्ता दैतेया दानवाश्च ये ।
स्वर्भानुस्तु स्मृतो दैत्यो ह्यनुभानुर्दनोः सुतः ।
इमे तु वंशानुगता दनोः पुत्रास्तु ये स्मृताः ॥१४॥
एकाक्षो वृषभोऽरिष्टः प्रलम्बनरकावपि ।
इन्द्रबाधनकेशी च मेरुः शम्भोऽथ धेनुकः ॥१५॥

---

१ कुम्भनाद इति ख० ।
२ सुखन इति ख० ।

गवेष्ठिश्च गवाक्षश्च तालकेतुश्च वीर्य्यवान् ।
एते मनुष्यधर्म्मास्तु दनोः पुत्रा मया स्मृताः ॥१६॥
दैत्यदानवसंसर्गे जाता भीमपराक्रमाः ।
सिंहिकायामथोत्पन्ना विप्रचित्तिसुतास्त्विमे ॥१७॥
सैंहिकेया इति ख्यातास्चतुर्द्दश महासुराः ।
शतगामश्च(१) बलश्चाव्यासः शाम्बस्तथैव च ॥१८॥
अनुलोमः शुचिश्चैव वातापिश्च सितांशुकः ।
हरः कल्पः कालनाभो भौमश्च नरकस्तथा ॥१९॥
राहुर्ज्येष्ठस्तु तेषां वै चन्द्रसूर्य्यप्रमर्दनः ।
इत्येते सिंहिकापुत्रा देवैरपि दुरासदाः ॥२०॥
दारुणाभिजनाः क्रूराः सर्वे ब्रह्मद्विषश्च ते ।
दशान्यानि सहस्राणि सैंहिकेयो गणः स्मृतः ॥२१॥
निहतो जामदग्न्येन भार्गवेण बलीयसा ।
स्वर्भानोस्तु प्रभा कन्या पुलोम्नोऽथ शची तथा ॥२२॥
उपदानवीयमस्यापि शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ।
पुलोमा कालिका चैव(२) वैश्वानरसुते उभे ॥२३॥
प्रभाया नहुषः पुत्रो जयन्तश्च शचीसुतः ।
पूरुं जज्ञेऽथ शर्मिष्ठा दुष्मन्तमुपदानवी ॥२४॥
वैश्वानरसुते ह्येते पुलोमा कालिका उभे ।
उभे ह्यपि तु ते कन्ये मारीचस्य परिग्रहे ॥२५॥

---

१ शतशाख्यश्चेति ङ० ।
२ कलिका चैवेति ग० ।

ताभ्यां पुत्रसहस्राणि षष्टिर्दानवपुङ्गवाः।
चतुर्द्दश तथान्यानि हिरण्यपुरवासिनां ॥२६॥
पौलोमाः कालकेयाश्च दानवाः सुमहाबलाः।
अबध्या दानवानां ते निहताः सव्यसाचिना ॥२७॥
मयस्य जाता ये पुत्राः सर्व्वे वीरपराक्रमाः।
मयावी दुन्दुभिश्चैव वृषश्च महिषस्तथा ॥२८॥
बालिको वज्रकर्णश्च कन्या मन्दोदरी तथा।
दैत्यानां दानवानाञ्च सर्ग एष प्रकीर्त्तितः ॥२९॥
दनायुषायाः[1] पुत्रास्तु स्मृताः पञ्च महाबलाः।
अरूरुर्बलिजम्भौ च विरक्षश्च विषस्तथा ॥३०॥
अरूरोस्तनयः क्रूरो धुन्धुर्नाम महासुरः।
निहतः कुवलाश्वेन उतङ्कवचनात् किल ॥३१॥
बलेः पुत्रौ महावीर्य्यौ तेजसाऽप्रतिमावुभौ।
कुम्भिलश्चक्रवर्म्मा[2] च स कर्णः पूर्वजन्मनि ॥३२॥
विरक्षस्यापि पुत्रौ द्वौ कालकश्च वरश्च तौ।
विषस्य त्वभवन् पुत्राश्चत्वारः क्रूरकर्म्मणः।
श्राद्धहा यज्ञहा चैव ब्रह्महा पशुहा तथा ॥३३॥
कान्ता दनायुषापुत्राः वृत्रस्यापि निबोधत।
जज्ञिरे श्वसनाद्योगाद्वृत्रस्येन्द्रेण युध्यतः ॥३४॥

---

१ धनन्युषाया इति ख०, ग० च।
२ कुटिलचक्रधर्म्मा चेति ग०।

भर्त्तारो मनसा ख्याता: राक्षसा: सुमहाबला: ।
शतान्यपि सहस्राणि महेन्द्रानुचरा: स्मृता: ॥२५॥
सर्वे ब्रह्मविद: सौम्या धार्म्मिका: सूक्ष्ममूर्त्तय:(१) ।
प्रजास्वन्तर्गता: सर्व्वे निवसन्ति सुधार्म्मिका: ॥२६॥
दैत्यानां दानवानाञ्च सर्ग एष प्रकीर्त्तित: ।
प्राधाप्यजनयत् पुत्रान् षष्ठे वै गायनोत्तमान् ॥२७॥
सत्त्वन: सत्यात्मकश्चैव कल्मापश्चैव वीर्य्यवान् ।
शतवीर्य्यो ब्रह्मचारी सुपाण्डुश्चैव सप्तम: ॥२८॥
पनश्चैव तरण्यश्च(२) सुचन्द्रो दशमस्तथा ।
इत्येते देवगन्धर्वा विज्ञेया: परिकीर्त्तिता: ॥२९॥

इति श्रीमहापुराणे वायुप्रोक्ते कश्यपीयप्रजासर्गो नाम
सप्तमोऽध्याय: ।

---

१ सूर्य्यमूर्त्तय इति ख०, ग० च ।
२ पुत्रमश्चैव वन्यश्चेति ग० ।

अथाष्टमोऽध्यायः।

काश्यपीयप्रजासर्गः।

सूत उवाच। गन्धर्वाप्सरसः पुण्या मौनेयाः[१] परिकीर्त्तिताः।
चित्रसेनोग्रसेनश्च ऊर्णायुरनघस्तथा[२] ॥१॥
धृतराष्ट्रः पुलोमा च सूर्य्यवर्चास्तथैव च।
युगपत्तृणपत्कालिर्दिर्निश्चित्ररथस्तथा ॥२॥
त्रयोदशो भ्रमिशिराः पर्जन्यश्च चतुर्दशः।
कलिः पञ्चदशश्चैव नारदश्चैव षोड़शः।
इत्येते देवगन्धर्वा मौनेयाः परिकीर्त्तिताः ॥३॥
चतुस्त्रिंशद्यवीयस्यस्तेषामप्सरसः शुभाः।
अन्तरा दारवत्या च प्रियमुख्या सुरोत्तमा ॥४॥
मिश्रकेशी[३] तथा शाची पर्णिनी चाप्यलम्बुषा।
मारीची पुत्रिका चैव विद्युद्वर्णा तिलोत्तमा ॥५॥
अद्रिका लक्षणा चैव देवी रम्भा मनोरमा।
सुवरा च सुबाहुश्च पूर्णिता सुप्रतिष्ठिता ॥६॥
पुण्डरीका सुगन्धा च सुदन्ता सुरसा तथा।

---

१ मौलेया इति ख०, ग० च।
२ ऊर्णनाभो धनञ्जय इति ग०।
३ मिश्रकेशीति ख०।

हेमसारा सुती चैव सुदन्ता कमला च या ॥७॥
सुभुजा हंसपादा च लौकिक्योऽप्सरसस्तथा ।
गन्धर्वाप्सरसो ज्ञाता मौनेयाः परिकीर्त्तिताः ॥८॥
गन्धर्व्वाणां दुहितरो मया याः परिकीर्त्तिताः ।
तासां नामानि सर्वासां कीर्त्त्यमानानि मे शृणु ॥९॥
सुयशा प्रथमा तासां गान्धर्वी तदनन्तरं ।
विद्यावती चारुमुखी(१) सुमुखी च वरानना ॥१०॥
तत्रेमे सुयशापुत्रा महाबलपराक्रमाः ।
प्रचेतसः सुता यक्षास्तेषां नामानि मे शृणु ॥११॥
कम्बलो हरिकेशश्च कपिलः काञ्चनस्तथा ।
मेघमाली तु यक्षाणां गण एष उदाहृतः ॥१२॥
सुयशाया दुहितरस्ततस्तोऽप्सरसः स्मृताः ।
तासां नामानि वै सम्यक् ब्रुवतो मे निबोधत ॥१३॥
लोहेयी त्वभवज्ज्येष्ठा भरता तदनन्तरं ।
कृशाङ्गी च विशाला च रूपेणाप्रतिमा तथा ॥१४॥
ताभ्योऽपरे यक्षगणास्त्वारः परिकीर्त्तिताः ।
उत्पादिता विशालेन विक्रान्तेन महात्मना ॥१५॥
लोहेयो भरतेयश्च कृशाङ्गेयश्च विश्रुतः ।
विशालेयश्च यक्षाणां पुराणे प्रथिता गणाः ॥१६॥
इत्येतैरसुरैर्घोरैर्महाबलपराक्रमैः ।
लोकैर्यक्षगणैर्व्याप्ता लोका लोकविदां वराः ॥१७॥

---

१ अम्बमुखीति ख० ।

गन्धर्वास्ताश्च वालेया विक्रान्तेन महात्मना ।
उत्पादिता महावीर्य्या महागन्धर्वनायकाः ॥१८॥
विक्रमौदार्य्यसम्पन्ना महाबलपराक्रमाः ।
तेषां नामानि वक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः ॥१९॥
चित्राङ्गदो महावीर्य्यश्चित्रवर्म्मा(१) तथैव च ।
चित्रकेतुर्महाभागः सोमदत्तोऽथ वीर्य्यवान् ।
तिस्रो दुहितरश्चैव तासां नामानि वक्ष्यते ॥२०॥
प्रथमा त्वग्निका नाम कम्बला तदनन्तरं ।
तथा वसुमती नाम रूपेणाप्रतिमौजसः ॥२१॥
ताभ्यः परे कुमारेण गणा उत्पादितास्त्विमे ।
त्रया गन्धर्वमुख्यानां विक्रान्ता युद्धदुर्मदाः ॥२२॥
आग्नेयाः काम्बलेयाश्च तथा वसुमतीसुताः ।
तैर्गणैर्विविधैर्व्याप्तमिदं लोकचराचरं ॥२३॥
विद्यावन्तश्च तेनैव विक्रान्तेन महात्मना ।
उत्पादिता महाभागा रूपविद्याधनेश्वराः ॥२४॥
तेषामुदीर्णवीर्य्याणां गन्धर्वाणां महात्मनां ।
नामानि कीर्त्यमानानि शृणुध्वं मे विवक्षतः ॥२५॥
हिरण्यरोमा कपिलः सुलोमा मागधस्तथा ।
चन्द्रकेतुश्च वै गार्ग्यो गोदश्चैव महाबलः ॥२६॥
महाविद्यावदातानां विक्रान्तानां मनस्विनां ।

१ चित्रकर्म्मेति ख० ।

इत्येवमादिभिः गणो द्वे चान्ये च सुलोचने ॥२७॥
शिवा च सुमनाश्चैव ताभ्यामपि महात्मना ।
उत्पादिता विश्रवसा विद्याधरगणोत्तमाः ॥२८॥
शैवेयाश्चैव विक्रान्तास्तथा सौमनसो गणाः ।
एतैर्व्याप्तमिदं लोकं विद्याधरगणैस्त्रिभिः ॥२९॥
एभ्योऽनेकानि जातानि अम्बरान्तरचारिणां ।
लोके गणशतान्येव विद्याधरविचेष्टितात् ॥३०॥
अश्वमुखाश्च तेनैव विक्रान्तेन महात्मना ।
उत्पादिता ह्यश्वमुखाः किन्नरांस्तान्निबोधत ॥३१॥
समुद्रः सेनः कालिन्दो महानेत्रो महाबलः ।
सुवर्णघोषः सुग्रीवो महाघोषश्च वीर्य्यवान् ॥३२॥
इत्येवमादिभिः गणः किन्नराणां महात्मनां ।
हयाननानां विद्वद्भिर्विस्तीर्णः परिकीर्त्त्यते ॥३३॥
तथासमुत्थितेनैव विक्रान्तेन महात्मना ।
उत्पादिता नरमुखाः किन्नराः शांशपायनाः ॥३४॥
हरिषेणः सुषेणश्च वारिषेणश्च वीर्यवान् ।
रुद्रदत्तेन्द्रदत्तौ च चन्द्रद्रुममहाद्रुमौ ॥३५॥
बिन्दुश्च बिन्दुसारश्च चन्द्रवंशाश्च किन्नराः ।
इत्येते किन्नराः श्रेष्ठा लोके ख्याताः सुशोभनाः ॥३६॥
नृत्यगीतप्रगल्भानामेतेषां द्विजसत्तमाः ।
लोके गणशतान्येव किन्नराणां महात्मनां ॥३७॥
यवा यवोपयान्तश्च लौहेया रूपशालिनी ।

दुहिता मृगविन्देति प्रकाशा सिद्धसत्तमा ॥३८॥
उपाचाकेतनश्चाहि[1] स्वयमुत्पादितो गणः ।
करालकेन भूतानां तेषां नामानि मे शृणु ॥३९॥
भूता भूतगणैर्ज्ञेया आदेशकनिवेशकाः ।
इत्येवमादिभिर्गन्धे..भूमिगोचरकः स्मृतः ॥४०॥
विज्ञेय इह लोकेऽस्मिन् राज्ञां भूतनायकः ।
ये चोत्कृष्टा भवन्त्येषामम्बरान्तरचारिणां ।
वृक्षाग्रमात्रमाकाशं ते चरन्ति न संशयः ॥४१॥
तत्रेमे देवगन्धर्वाः प्रायेण कथिता मया ।
देवोपस्थाननिरता विज्ञेयास्ते यशस्विनः ॥४२॥
नारायणं सुरगुरुं विरजं पुष्करेक्षणं ।
हिरण्यगर्भञ्च तथा चतुर्वक्त्रं स्वयम्भुवं ॥४३॥
शङ्करञ्च महादेवमीशानञ्च जगत्प्रभुं ।
इन्द्रपूर्वांस्तथादित्यान् रुद्रांश्च वसुभिः सह ॥४४॥
उपतस्थुः सगन्धर्वा नृत्यगीतविशारदाः ।
त्रिदशाः सर्वलोकस्था निपुणा गीतवादिनः ॥४५॥
हंसो ज्येष्ठः कनिष्ठोऽन्यो मध्यमौ च हहा हुहूः ।
चतुर्थो धिषणश्चैव ततो वासिरुचिस्तथा ॥४६॥
षष्ठस्तु तुम्बुरुस्तेषां ततो विश्वावसुः स्मृतः ।
इमाश्चाप्सरसो दिव्या विहिताः पुण्यलक्षणाः ॥४७॥
सुभुजेऽष्टौ महाभागा वरिष्ठा देवपूजिताः ।

१ पाठोऽयमादर्शसम्मतो मुद्रितः । परन्त्वयं न समीचीनः ।

अनवद्यामनवद्यामप्सरां मदनप्रियां ।
अरूपां सुभगां भासीमरिष्टाऽष्टौव्यजायत ॥४८॥
मनोवती सुकेशा च तुम्बुरोस्तु सुते उभे ।
पञ्चचूड़ास्त्विमा दिव्या दैविक्योऽप्सरसो दश ॥४९॥
मेनका सहजन्या च पर्णिनी पुञ्जिकस्थला ।
घृतस्थला घृताची च.।र्म श्वाची पूर्वचीत्यपि ।
प्रम्लोचेत्यभिविख्यातानुम्लोचन्ती तथैव च ॥५०॥
अनादिनिधनस्याथ जज्ञे नारायणस्य या ।
ऊरोः सर्वानवद्याङ्गी उर्वश्येकादशी स्मृता ॥५१॥
मेनस्य मेनका कन्या ब्रह्मणो हृष्टचेतसः ।
सर्व्वास्व ब्रह्मवादिन्यो महायोगाश्च ताः स्मृताः ॥५२॥
गणा अप्सरसाङ्ख्याताः पुण्यास्ते वै चतुर्द्दश ।
आहृताः शोभयन्तश्च गणा ह्येते चतुर्दश ॥५३॥
ब्रह्मणो मानसाः कन्याः शोभयन्त्यो मनोः सुताः ।
वेगवन्त्यस्त्वरिष्टाया ऊर्ज्जायाश्चाग्निसम्भवाः ॥५४॥
आयुष्मन्त्यश्च सूर्यस्य रश्मिजाताः सुभास्वराः ।
वारिजा ह्यमृतोत्पन्ना अमृता नामतः स्मृताः ॥५५॥
वायूत्पन्ना मुदा नाम भूमिजाता भवास्तु वै ।
विद्युतश्च रुचो नाम मृत्योः कन्याश्च भैरवाः ॥५६॥
शोभयन्त्यः कामगुणा गणाः प्रोक्ता चतुर्द्दश ।
सेन्द्रोपेन्द्रैः सुरगणैः रूपातिशयनिर्मिताः ॥५७॥
शुभरूपा महाभागा दिव्या नारी तिलोत्तमा ।

ब्रह्मणश्चाग्निकुण्डाच्च देवनारी प्रभावती ।
रूपयौवनसम्पन्ना उत्पन्ना लोकविश्रुता ॥५८॥
वेदीतलसमुत्पन्ना चतुर्वक्त्रस्य धीमतः ।
नाम्ना वेदवती नाम सुरनारी महाप्रभा ॥५९॥
तथा यमस्य दुहिता रूपयौवनशालिनी ।
वरहेमविभा हेमा देवनारी सुलोचना ॥६०॥
इत्येते बहुसाहस्रं भास्वरा ह्यप्सरोगणाः ।
देवतानामृषीणाञ्च पत्न्यस्ता मातरश्च ह ॥६१॥
सुगन्धाश्च सवर्णाश्च सर्वाश्चाप्सरसः समाः ।
सम्प्रयोगे तु कान्तेन मदयन्ति मदिरां विना ।
तासामाप्यायते स्पर्शादानन्दश्च विवर्द्धते ॥६२॥
विनतायास्तु पुत्रौ द्वावरुणो गरुड़श्च ह ।
षट्त्रिंशत्तु स्वसारश्च यवीयस्यस्तु ताः स्मृताः ॥६३॥
गायत्र्यादीनि छन्दांसि सौपर्णेयाश्च पक्षिणः ।
इत्येवाहानि सर्वाणि दिक्षु सन्निहितानि च ॥६४॥
कद्रूर्नागसहस्रं वै चराचरमजीजनत् ।
अनेकशिरसां तेषां खेचराणां महात्मनां ।
बहुधा नामधेयानां प्राधान्यस्तु निबोधत ॥६५॥
तेषां प्रधाननागाश्च शेषवासुकितक्षकाः ।
सकर्णीरश्च जम्भश्च[1] अञ्जनो वामनस्तथा[2] ॥६६॥

---

१ कर्णारश्चैव जम्भश्चेति ख० ।
२ मुञ्जनो वामनश्चेति ख० । मुञ्जानो वामनश्चेति ग० ।

ऐरावतमहापद्मौ कम्बलाश्वतरावुभौ ।
ऐलपत्रश्च शङ्खश्च[1] कर्कोटकधनञ्जयौ ॥६७॥
महाकर्णो महानीलो धृतराष्ट्रबलाहकौ ।
कुमारः पुष्पदन्तश्च सुमुखो दुर्मुखस्तथा ॥६८॥
शिलीमुखः[2] दधिमुखः कालीयः शालिपिण्डकः ।
बिन्दुपादः[3] पुण्डरीको नागश्चापूरणस्तथा ॥६९॥
कपिलश्चाम्बरीषश्च धृतपादश्च कच्छपः ।
प्रह्लादः पद्मचित्रश्च गन्धर्वोऽथ मनस्विकः[4] ॥७०॥
नहुषः खररोमा च मणिरित्येवमादयः ।
काद्रवेया मया ख्याताः खशायांस्तु निबोधत ॥७१॥
खशा विजज्ञे पुत्रौ द्वौ विश्रुतौ पुरुषादकौ ।
ज्येष्ठं पश्चिमसन्ध्यायां पूर्वस्यां मनुजास्तथा ॥७२॥
विलोहितं विकर्णञ्च पूर्वं साऽजनयत्सुतं ।
चतुर्भुजं चतुष्पादं द्विमूर्द्धानं द्विधागतिं ॥७३॥
सर्वाङ्गकेशं स्थूलाङ्गं तुङ्गनासं महोदरं ।
स्थूलशीर्षं महाकर्णं मुञ्जाकेशं मनोरथं ॥७४॥
ह्रस्वोष्ठं दीर्घजङ्घञ्च अश्वदंष्ट्रं महाहनुं ।
रक्तजिह्वं जटाचञ्च स्थूलास्यं दीर्घनासिकं ॥७५॥

---

१ एलापत्रश्च शेषश्चेति ख०, ङ० च ।
२ शुनीमुख इति ख० ।
३ बिल्वपाद इति ङ० ।
४ मनस्विन इति ख०, ग० च ।

गुह्यकं श्रितिकर्णञ्च महानन्दं महासुखं ।
एवम्विधं खशा पुत्रं विजज्ञे साऽतिभीषणं ॥७६॥
तस्यानुजं द्वितीयन्तु खशा चैव व्यजायत ।
त्रिशीर्षञ्च त्रिपादञ्च त्रिहस्तं कृष्णलोचनं ॥७७॥
ऊर्द्ध्वकेशं हरित्श्मश्रुं शिलासंहननं दृढं ।
ह्रस्वकायं सुबाहुञ्च महाकायं महाबलं ॥७८॥
आकर्णदारितास्यञ्च लम्बभ्रुं स्थूलनासिकं ।
स्थूलोष्ठमष्टदंष्ट्रञ्च द्विजिह्वं शङ्कुकर्णकं ॥७९॥
पिङ्गलोद्वृत्तनयनं जटिलं पिङ्गलं तथा[1] ।
महाकर्णं महोरस्कं कटिहीनं कृशोदरं ।
नखिनं लोहितग्रीवं सा कनिष्ठं प्रसूयते ॥८०॥
सद्यः प्रसूतमात्रौ तु विवृद्धौ च प्रमाणतः ।
उपभोगसमर्थाभ्यां शरीराभ्यामुपस्थितौ ।
सद्योजातविवृद्धाङ्गौ मातरं पर्य्यभूष्यतां ॥८१॥
ज्यायांस्तयोस्तु यः क्रूरो मातरं सोऽभ्यकर्षत ।
अब्रवीन्मातरञ्चापि भक्षार्थे क्षुधयार्द्दितः ॥८२॥
न्यषेधयत् पुनश्चैनं ज्यायांसन्तु कनिष्ठकः ।
अब्रवीत् सोऽसकृत्त्वं वै रक्षेमां मातरं खशां ।
बाहुभ्यां परिगृह्यैनं मातरन्तौ व्यमोचयत् ॥८३॥
एतस्मिन्नेव काले तु प्रादुर्भूतस्तयोः पिता ।
तौ दृष्ट्वा विकृताकारौ वसतां हीत्यभाषत ॥८४॥

---

१ जटिलोमञ्च पिङ्गलमिति ख० ।

तौ तु तं पितरं दृष्ट्वा बलवन्तौ त्वरान्वितौ ।
मातुरेव पुनश्चाङ्के प्रलपेतां स्वमायया ॥८५॥
अथोऽब्रवीदृषिर्भार्यामावाभ्यामुक्तवत्यसि ।
पूर्वमाचक्ष तत्त्वेन तथैवाभ्यां व्यतिक्रमं ॥८६॥
मातुलं भजते पुत्रः पितॄन् भजति कन्यका ।
यथाशीला भवेन्माता तथाशीलो भवेत्सुतः ॥८७॥
यद्वर्णा तु भवेद्भूमिस्तद्वर्णं सलिलं ध्रुवं ।
मातॄणां शीलदोषेण तथा शीलगुणैः पुनः ।
विभिन्नास्तु प्रजाः सर्व्वास्तथा ख्यातिवशेन च ॥८८॥
बलशीलादिभिस्तासामदितिर्धर्म्मतत्परा ।
धर्म्मशीलादिभिश्चैव प्रबोधबलशालिनी ॥८९॥
गीतशीला तथाऽरिष्टा मायाशीला दनुः स्मृता ।
विनता तु पुनर्देवी वैहायसगतिप्रिया ॥९०॥
तपोमयेन शीलेन सुरभिः समलङ्कृता ।
क्रोधशीला तथा कद्रुः क्रोधनासुखशीलका ॥९१॥
दनायुषायाः शीलं वै वैरानुग्रहलक्षणं ।
त्वञ्च देवि महाभागे क्रोधशीला मतासि मे ॥९२॥
इत्येतानि सशीलानि स्वभावालोकनान्नृणां ।
कर्म्मतो यत्नतो बुद्ध्या रूपतो बलतस्तथा ।
समातश्चैव भिन्नानि भावितार्थबलेन च ॥९३॥
रजःसत्त्वतमोवृत्तेर्विश्वरूपाः स्वभावतः ।
मातुलान्यनुयातास्ते पुत्रका गुणवृत्तिभिः ॥९४॥

इत्येवमुक्त्वा भगवान् खशामप्रतिमां तदा ।
पुत्रावाश्लिष्य साक्षा वै चक्रे सोमममीतयः[१] ॥९५॥
ताभ्याञ्च यत् कृतं तस्यास्तदाचष्ट तदा खशा ।
मात्रा यथा समाख्यातं कर्म ताभ्यां पृथक् पृथक् ।
तेन धात्वर्थयोगेन तत्त्वदर्शी चकार ह ॥९६॥
यक्ष इत्येष धातुर्वै खादने कृषणे च सः ।
यक्षयत्युक्तवान् यस्मात् तस्माद्यक्षो भवत्ययं ॥९७॥
रक्ष इत्येष धातुर्यः पालने स विभाव्यते ।
उक्तवांश्चैव यस्मात् तु रक्ष मे मातरं खशां ।
नाम्नाऽयं राक्षसस्तस्मात् भविष्यति तवात्मजः ॥९८॥
स तदा तद्विधान् दृष्ट्वा विस्मितः परिस्तृत्य च[२] ।
तयोः प्रादिशदाहारं प्रजापतिरसृग्वसे ॥९९॥
पिता तौ क्षुधितौ दृष्ट्वा वरञ्चेमं तयोर्ददौ ।
युवयोर्हस्तसंस्पर्शौ नक्तमेव तु सर्वशः ॥१००॥
नक्ताहारविहारौ च दिवा स्वप्नोपभोगिनौ[३] ।
नक्तञ्चैव बलीयांसौ दिवा सुप्तावुभौ युवां ॥१०१॥
मातरं रक्षतञ्चैव धर्मश्चैवानुशिष्यतां ।
इत्युक्त्वा कश्यपः पुत्रौ तत्रैवान्तरधीयत ॥१०२॥
गते पितरि तौ वीरौ निसर्गादेव दारुणौ ।

---

१ पाठोऽयं न समीचीनः ।
२ परिस्रज्य चेति ख० ।
३ सुप्तोपभोगिनाविति ख० ।

विपर्य्ययेण वर्त्तन्तौ क्रिष्णौ प्राणिहिंसकौ ॥१०३॥
महाबलौ महासत्त्वौ महाकायौ दुरासदौ ।
मायाविनौ च दृश्यौ तावन्तर्द्धानगतावुभौ ॥१०४॥
तौ कामरूपिणौ घोरौ विकृताङ्गौ स्वभावतः ।
रूपानुरूपैराहारैः प्रभवेतामुभावपि ॥१०५॥
देवासुरानृषींश्चैव गन्धर्वान् किन्नरानपि ।
पिशाचांश्च मनुष्यांश्च पन्नगान् पक्षिणः पशून् ॥१०६॥
भक्षार्थमपि लिप्सन्तौ सर्वतस्तौ निशाचरौ ।
इन्द्रेण तु वरौ चैव धृतौ दत्वा सुबध्यतां ॥१०७॥
यक्षस्तु न कदाचिद्वै निशीथे लोककण्टकं ।
आहारं स परीप्सन् वै शब्देनानुचचार ह ॥१०८॥
आससाद पिशाचौ द्वौ जम्बुषण्डौ च तावुभौ ।
पिङ्गाक्षावूर्द्धरोमाणौ दृश्याक्षौ तु सुदारुणौ ॥१०९॥
असृङ्मांसवसाहारौ पुरुषादौ महाबलौ ।
कन्याभ्यां सहितौ तौ तु ताभ्यां प्रियचिकीर्षया[1] ॥११०॥
द्वे कन्ये कामरूपिण्यौ तदाचारे च ते शुभे ।
आहारार्थमटन्तौ तौ कन्याभ्यां सहितावुभौ ॥१११॥
तेऽपश्यन् राक्षसं तत्र कामरूपं महाबलं ।
सहसा सन्निपाते तु दृष्ट्वा चैव परस्परं ॥११२॥
रक्षमाणौ ततोऽन्योन्यं परस्परजिघृक्षवः ।

---

१ भर्तृचिकीर्षयेति क०, ङ० च ।

पितरावूचतुः कन्ये युवामानयत द्रुतं ॥११३॥
जीवग्राहं विगृह्यैनं विस्फुरन्तं पदे पदे ।
ततः समभिद्रुत्यैनं कन्ये जगृहतुस्तदा ।
गृहीत्वा हस्तयोस्ताभ्यामानीते पितृसंसदि ॥११४॥
ताभ्यां करे गृहीतं तं पिशाचमथ राक्षसं ।
पृच्छतां कोऽसि कस्य त्वं स च सर्वमभाषत ॥११५॥
तस्य कर्माभिविज्ञातं ज्ञात्वा तौ राक्षसर्षभौ[१] ।
अजस्रं खण्डं तस्यैते प्रत्यपादयतां सुते ।
तौ तुष्टौ कर्मणा तस्य कन्ये द्वे ददतुः सुते ॥११६॥
पैशाचेन विवाहेन सुदत्या बुद्धवाहनः[२] ।
अजः खण्डस्य ताभ्यां तौ तदाश्रावयतां धनं ॥११७॥
इयं ब्रह्मधना नाम मम कन्या ह्यलोमिका ।
ब्रह्मसत्त्वधनाहारा इति खण्डोऽभ्यभाषत ॥११८॥
इयं जन्तुधना नाम कन्या सर्वाङ्गसुन्दरी[३] ।
जन्तवोऽस्या धनाहारा तावश्रावयतां धनं ॥११९॥
सर्वाङ्गकेशी नाम्ना च कन्या जन्तुधना तथा ।
अकर्णान्ताप्यरोमा च कन्या ब्रह्मधना तु या ॥१२०॥
ब्रह्मधनं[४] प्रसूता सा धनानाच्चैव कन्यका ।

---

१ राक्षसावुभाविति ख० ग० च ।
२ सुदुरासदाविति ख० ।
३ सर्व्वाङ्गमर्मिणा इति ङ० ।
४ ब्रह्माध्यानमिति ङ० ।

एवं पिशाचकन्ये ते मिथुने द्वे प्रसूयतां।
तयोः प्रजाविसर्गञ्च ब्रुवतो मे निबोधत ॥१२१॥
छेद-प्रच्छेदरूपश्च पौरुषेयो वधस्तथा ।
विस्फूर्जिश्चैव[१] वातश्च आपो व्याघ्रस्तथैव च ॥१२२॥
सर्पश्च राक्षसा ह्येते यातुधानात्मजा दश ।
सूर्य्यस्यानुचरा ह्येते सह तेन भ्रमन्ति च ॥१२३॥
हेतिपुत्रस्तथा लङ्कुर्लङ्काद्रावेव चात्मजौ ।
माल्यवांश्च सुमाली च प्रहेतितनयान् शृणु ।
प्रहेतितनयः श्रीमान् पुलोमा नामविश्रुतः ॥१२४॥
वधपुत्रो निकुम्भश्च क्रूरो वै ब्रह्मराक्षसः ।
वातपुत्रो विरागस्तु आपपुत्रस्तु जम्बुकः ॥१२५॥
व्याघ्रपुत्रो निरानन्दो जन्तूनां[२] विघ्नकारकः ।
इत्येते वै परिक्रान्ताः क्रूराः सर्व्वे तु राक्षसाः ॥१२६॥
कीर्त्तिता यातुधानास्तु ब्रह्मधानान् निबोधत[३] ।
यज्ञः पिता धुनिः क्षेमो ब्रह्मा पापोऽथ यज्ञहा ॥१२७॥
स्फोटकः कलिः सर्पो ब्रह्मधानात्मजा दश ।
स्वसारो ब्रह्मराक्षस्यस्तेषाञ्चेमाः सुदारुणाः ॥१२८॥
रक्तकर्णा महाजिह्वाऽक्षया चैवोपहारिणी।
एतासामन्वये जाताः पृथिव्यां ब्रह्मराक्षसाः ॥१२९॥

---

१ विस्फूर्जश्चैवेति ग० ।
२ मारो वै इति ख० । सर्पो वै इति ङ० ।
३ ब्रह्मणापि निबोधत इति ख०, ग० च ।

श्लेष्मातकतरुष्वेते प्रायशस्तु कृतालयाः ।
इत्येते राक्षसाः क्रान्ताः[1] यक्षस्यापि निबोधत ॥१२०॥
चकमेऽप्सरसं यक्षः पञ्चस्थूलां क्रतुस्थलीं ।
तां लिप्सुश्चिन्तमानश्च नन्दनं स चचार ह ॥१२१॥
वैभ्राजं सुरभिश्चैव तथा चैत्ररथञ्च यत् ।
दृष्टवान् नन्दने तस्मिन्नप्सरोभिः सहासतीं ॥१२२॥
नोपायं विन्दते तत्र तस्या लाभाय चिन्तयन् ।
दूषितः स्वेन रूपेण कर्म्मणा तेन दूषितः ॥१२३॥
समोद्विजन्ते भूतानि भयात्तस्य सर्वशः ।
तत्कथं नाम चार्व्वङ्गीं प्राप्नुयामहमङ्गनां ॥१२४॥
दृष्टोपायं ततः सोऽथ शीघ्रकारी व्यवर्त्तत ।
कृत्वा रूपं बहुमतं[2] गन्धर्व्वस्य तु गुह्यकः ।
ततः सोऽप्सरसां मध्ये तां जग्राह क्रतुस्थलीं ॥१२५॥
बुद्धा च सुरुचिन्तं सा भावेनैवाभ्यवर्त्तत ।
संवृतः स तया सार्द्धं दृश्यमानोऽप्सरोगणैः ॥१२६॥
तत्र स सिद्धकरणः सद्यो जातः सुतोऽस्य वै ।
परिणाहोच्छ्रयैर्युक्तः सद्यो वृत्तो ज्वलन् श्रिया ॥१२७॥
राजाहमिति नाभिर्हि[3] पितरं सोऽभ्यभाषत ।
तवात्र जाते न भीतिः पिता तं प्रत्युवाच ह ॥१२८॥

---

१ प्रोक्ता इति ख० ।
२ बहुधा इति ङ० ।
३ नाटोस्मामिति ख० ।

मात्रानुरूपो रूपेण पितुर्वीर्य्येण जायते ।
जाते स तस्मिन् हर्षेण स्वरूपं प्रत्यपद्यत ॥१३८॥
स्वभावं प्रतिपद्यन्ते छद्मन्तो यक्षराक्षसाः ।
म्रियमाणाः प्रसुप्ताश्च क्रुद्धा भीताः प्रहर्षिताः ॥१४०॥
ततोऽब्रवीदप्सरसं स्मयमानः स गुह्यकः ।
गृहं मे गच्छ सुश्रोणि सपुत्रा वरवर्णिनी ॥१४१॥
इत्युक्ता सहसा तच्च दृष्ट्वा स्वं रूपमास्थितं ।
विभ्रान्ताः प्राद्रवन् भीताः क्रोधमानाऽप्सरोगणाः ॥१४२॥
गच्छन्तीमन्वगच्छद्या पुत्रस्तां सान्त्वयन् गिरा ।
गन्धर्वाप्सरसां मध्ये तां नीत्वा स न्यवर्त्तत ॥१४३॥
तांश्च दृष्ट्वा समुत्पत्तिं यक्षस्याप्सरसां गणाः ।
यक्षाणां त्वं जनित्रीति प्रोचुस्तां वै क्रतुस्थलीं ॥१४४॥
जगाम सह पुत्रेण ततो यक्षः स्वमालयं ।
न्यग्रोधरोहिणं नाम गुह्यका यत्र शेरते ।
तस्मान्निवासो यक्षाणां न्यग्रोधः सर्व्वतः प्रियः ॥१४५॥
यक्षो रजतनाभस्तु गुह्यकानां पितामहः ।
अनुह्रादस्य दैत्यस्य भद्रामतिवरां सुतां ।
उपयेमे स भद्रायां यस्यां मणिवरो वशी ॥१४६॥
जज्ञे सा मणिभद्रञ्च शक्रतुल्यपराक्रमं ।
तयोः पत्न्यौ भगिन्यौ तु(१) क्रतुस्थल्यात्मजे(२) शुभे ॥१४७॥

---

१ पाठोऽयं न पूर्व्वापरसङ्गतः ।
२ क्रतुस्थल्याः सुते इति ग० ।

खाशा पुण्यजनी चैव तथा देवजनी च या ।
विजज्ञे मणिभद्रात्तु पुत्रान् पुण्यजनी शुभान् ॥१४८॥
सिद्धार्थं सूर्यतेजञ्च सुमन्तं नन्दनं तथा ।
कन्यकं[१] यविकञ्चैव[२] मणिदत्तं वसुं तथा ॥१४९॥
सर्वानुभूतं[३] शङ्खञ्च पिङ्गाक्षं भीरुमेव च ।
तथा मन्दरशोभिञ्च पद्मं चन्द्रप्रभं तथा ॥५०॥
मघपूर्णं सुभद्रञ्च प्रद्योतञ्च महौजसं[४] ।
द्युतिमत्केतुमन्तौ च मित्रं मौलिसुदर्शनौ ॥१५१॥
चत्वारो विंशतिश्चैव पुत्राः पुण्यजनाः शुभाः ।
जज्ञिरे मणिभद्रस्य ते सर्व्वे पुण्यलक्षणाः ।
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च यक्षाः पुण्यजनाः शुभाः ॥१५२॥
विजज्ञे देवजननी पुत्रान् मणिवरात्मजात् ।
पूर्णभद्रं हेमरथं[५] मणिमन्नन्दिवर्द्धनौ ॥१५३॥
कुस्तुम्बुरुं पिशङ्गाभं स्थूलकर्णं महाजयं ।
श्वेतञ्च विपुलञ्चैव पुष्पवन्तं भयावहं ॥१५४॥
पद्मवर्णं सुनेत्रञ्च यक्षं बालं वकं तथा ।
कुमुदं क्षेमकञ्चैव वर्द्धमानं तथा दमं ॥१५५॥
पद्मनाभं वराङ्गञ्च सुवीरं विजयं कृतिं ।

---

१ कल्पकमिति ख० ।
२ पार्थिकश्चैवेति ख० । पश्चिकश्चैवेति ङ० ।
३ सर्व्वार्थभूतमिति ख०, ग० च ।
४ महोरसमिति ख० ।
५ हेमवन्तमिति ङ० ।

पूर्णमासं हिरण्याक्षं सुरूपञ्चैवमादयः ॥१५६॥
पुत्रा मणिवरस्यैते यक्षा वै गुह्यकाः स्मृताः ।
सुरूपाश्च विरूपाश्च स्रग्विनः प्रियदर्शनाः ।
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च शतशोऽथ सहस्रशः ॥१५७॥
खशायास्त्वपरे पुत्रा राक्षसाः कामरूपिणः ।
तेषां यथा प्रधानान् वै वर्ण्यमानान्निबोधत ॥१५८॥
लालाविः[१] कुथनो भीमः[२] सुमाली मधुरेव च ।
विस्फूर्जितो विद्युज्जिह्वो मातङ्गो धूम्रितस्तथा ॥१५९॥
चन्द्रार्कः सुकरो बुध्नः कपिलोमः प्रहासकः[३] ।
क्रीडः परशुनाभश्च चक्राक्षश्च[४] निशाचरः ॥१६०॥
त्रिशिराः शतदंष्ट्रश्च तुण्डकेशश्च राक्षसः ।
यक्षश्चाकम्पनश्चैव दुर्मुखश्च शिलीमुखः ॥१६१॥
इत्येते राक्षसवरा विक्रान्ता गणरूपिणः ।
सर्वलोकचरास्ते तु त्रिदशानां समक्रमाः ॥१६२॥
सप्त चान्या दुहितरस्ताः शृणुध्वं यथाक्रमं ।
तासाञ्च यः प्रजासर्गो येन चोत्पादिता गणाः ॥१६३॥
आलम्बा उत्कचा कृष्णा निर्ऋता कपिला शिवा ।
केशिनी च[५] महाभागा भगिन्यः सप्त याः स्मृताः ॥१६४॥

---

१ लालविरिति ख० ।
२ कुबलो भीम इति ख० ।
३ प्रभाकर इति ख० ।
४ वक्राक्षश्चेति क० ।
५ वेशिनी चेति ख०, ग० च ।

ताभ्यो लोकामिषादश्च कुम्भाराः शुद्धदुर्मदाः ।
उदीर्णा राक्षसगणा इमे उत्पादिताः प्रभाः ॥१६५॥
आलम्बेयो गणः क्रूर उत्कचेयो गणस्तथा ।
तथा कार्ष्णेयश्चैवेया राक्षसा सुत्तमा गणाः ॥१६६॥
तथैव नैर्ऋतो नाम यमकानुचरेण ह ।
उत्पादितः प्रजासर्गो गणेश्वरचरेण तु ॥१६७॥
उत्पादिता बलवता उदीर्णा यक्षराक्षसाः ।
विक्रान्ताः शौर्य्यसम्पन्ना नैर्ऋता देवराक्षसाः ।
येषामधिपतिर्युक्तो नाम्ना ख्यातो विरूपकः ॥१६८॥
तेषां गणशतानेका उद्धतानां महात्मनां ।
प्रायेणानुचरन्त्येते शङ्करं जगतः प्रभुं ॥१६९॥
दैत्यराजेन कुम्भेन महाकाया महात्मना ।
उत्पादिता महावीर्य्या महाबलपराक्रमाः ॥१७०॥
कपिलेया महावीर्य्या उदीर्णा दैत्यराक्षसाः ।
कम्पनेन च यक्षेण केशिन्यास्ते परे जनाः ॥१७१॥
उत्पादिता महावाता उदीर्णा यक्षराक्षसाः ।
केशिनीदुहितुश्चैव नीलायाः क्षुद्रमानसाः ॥१७२॥
आलम्बेयेन जनिता नैकाः सुरभिकेन हि ।
नैला इति समाख्याता दुर्जया घोरविक्रमाः ॥१७३॥
चरन्ति पृथिवीं कृत्स्नां तत्र ते देवलौकिकाः ।
बहुत्वाच्चैव सर्गस्य तेषां वक्तुं न शक्यते ॥१७४॥
तस्यास्त्वपि च नीलाया विकचा नाम राक्षसी ।

दुहिता स्वभावविकचा मन्दसत्त्वपराक्रमा ॥१७५॥
तस्या अपि विकल्पेन नैर्ऋतेनेह च प्रजाः ।
उत्पादिताः सुरा घोराः शृणु तास्त्वनुपूर्वशः ॥१७६॥
दंष्ट्राकरालविकृता महाकर्णा महोदराः ।
हारका भीषकाश्चैव तथैव क्रामकाः परे ॥१७७॥
वैनकाश्च पिशाचाश्च वाहकाः प्राशकाः परे ।
भूमिराक्षसका ह्येते मन्दाः पुरुषविक्रमाः ॥१७८॥
चरन्त्यदृष्टपूर्वाश्च नानाकारा ह्यनेकशः ।
उत्कृष्टबलसत्त्वा ये ते च वै खेचराः स्मृताः ॥१७९॥
लक्षमात्रेण चाकाशं स्वल्पाः स्वल्पं चरन्ति वै ।
एतैर्व्याप्तमिमं लोकं शतशोऽथ सहस्रशः ॥१८०॥
भूमिराक्षसकैः सर्व्वैरनेकैः क्षुद्रराक्षसैः ।
नानाप्रकारैराक्रान्ता नानादेशाः समन्ततः ॥१८१॥
समासाभिहतास्चैव सृष्टौ राक्षसमातरः ।
अष्टौ विभागा ह्येषां हि विख्याता अनुपूर्वशः ॥१८२॥
भद्रका निकराः केचिद्यज्ञनिष्पत्तिहेतुकाः ।
सहस्रशतसङ्ख्याता मर्त्यलोकविचारिणः ॥१८३॥
पूतना मातृसामान्यास्तथा भूतभयङ्कराः ।
बालानां मानुषे लोके ग्रहा वैमानहेतुकाः ॥१८४॥
स्कन्दग्रहादयश्चैव आपकास्तामकादयः ।
कौमारास्ते तु विज्ञेया बालानां ग्रहसत्तमः ॥१८५॥

स्कन्दग्रहविशेषाणां[१] मायिकानां तथैव च ।
पूतनानामभूतानां ये च लोकविनायकाः ॥१८६॥
महस्रशतसङ्ख्यानां मर्त्यलोकविचारिणां ।
एवं गणशतान्येव चरन्ति पृथिवीमिमां ॥१८७॥
यक्षाः पुण्यतमा नाम तथा ये केऽपि गुह्यकाः ।
यक्षा देवजनाश्चैव तथा पुण्यजनाश्च ये ॥१८८॥
गुह्यकानाञ्च सर्व्वेषामगस्त्या ये च राक्षसाः ।
पौलस्त्या राक्षसा ये च विश्वमित्राश्च ये स्मृताः ॥१८९॥
यक्षाणां राक्षसानाञ्च पौलस्त्यागस्त्ययश्च ये ।
तेषां राजा महाराजः कुबेरो ह्यलकाधिपः ॥१९०॥
यक्षा दृष्ट्वा पिबन्तीह नृणां मांसमसृग्वसां ।
रक्षांस्यनुप्रवेशेन पिशाचाः परिपीडनैः ॥१९१॥
सर्वलक्षणसम्पन्नाः समरूपाश्च दैवतैः ।
भास्वरा बलवन्तश्च ईश्वराः कामरूपिणः ॥१९२॥
अनाभिभक्षा विक्रान्ताः सर्व्वलोकनमस्कृताः ।
सूक्ष्मास्तेजस्विनो मेध्या वरदा यज्ञियाश्च ये ॥१९३॥
देवानां तुल्यधर्माणां ह्यसुराः सर्वशः स्मृताः ।
त्रिभिः पादैस्तु गन्धर्वा देवैर्हीनाः प्रभावतः ॥१९४॥
गन्धर्वेभ्यस्त्रिभिः पादैर्हीना वै सर्वगुह्यकाः ।
प्रभावतुल्या यक्षाणां विज्ञेयाः सर्व्वराक्षसाः ।
ऐश्वर्य्यहीना रक्षोभ्यः पिशाचास्त्रिगुणं पुनः ॥१९५॥

---

१ स्कान्दंन च विशाखान मिति ग० ।

एवं धनेन रूपेण आयुषा च बलेन च ।
धर्म्मैश्वर्य्येण बुद्ध्या च तपःश्रुतपराक्रमैः ॥१८६॥
देवासुरेभ्यो हीयन्ते त्रीन् पादान् वै परस्परं ।
गन्धर्वाद्याः पिशाचान्ताश्चतस्रो देवयोनयः ॥१८७॥
सूत उवाच । अतः शृणुत भद्रं वः प्रजाः क्रोधवशात्मकाः ।
क्रोधायां कन्यका जज्ञे द्वादश ह्यात्मसम्भवाः ।
ता भार्य्याः पुलहस्यासन्नामतस्ता निबोधत ॥१८८॥
मृगी च मृगमन्दा च हरिभद्रा इरावती ।
भूता च कपिशा दंष्ट्रा निशा तिर्य्या तथैव च ।
श्वेता चैव खरा चैव सुरसा चेति विश्रुताः ॥१८९॥
मृग्यास्तु हरिणाः पुत्रा मृगाश्चान्याः शशास्तथा ।
न्यङ्कवः शरभा ये च रुरवः पृषताश्च ये ॥२००॥
मृगराजा मृगमन्दाया गवयाश्चापरे तथा ।
महिषोष्ट्रवराहाश्च खड्गगौरमुखास्तथा [१] ॥२०१॥
हरेस्तु हरयः पुत्रा गोलाङ्गूलतरक्षवः ।
वानराः किन्नराश्चैव व्याघ्राः किम्पुरुषास्तथा ।
इत्येवमादयोऽन्येऽपि इरावत्या निबोधत ॥२०२॥
सूर्य्यस्याण्डकपाले द्वे समानीय तु भौवनः ।
हस्ताभ्यां परिगृह्याथ रथन्तरमगायत ॥२०३॥
साम्ना प्रसूयमानेन सद्य एव गजोऽभवत् ।

---

१ खड्गगौरमृगास्तथेति ङ० ।

स प्रायच्छदिरावत्यै पुत्रार्थे[1] स तु भौवन: ॥२०४॥
इरावत्या: सुतो यस्मात् तस्मादैरावत: स्मृत: ।
देवराजोपवाह्यत्वात् प्रथम: स मतङ्गराट् ।
शुभ्राभ्राभश्चतुर्द्दंष्ट्र: श्रीमानैरावतो गज: ॥२०५॥
अप्सुजस्यैकमूलस्य सुवर्णाभस्य हस्तिन: ।
षड्दन्तस्य हि भद्रस्य औपवाह्यश्च वै बल: ॥२०६॥
तस्य पुत्रोऽञ्जनश्चैव सुप्रतीकोऽथ वामन: ।
पद्मश्चैव चतुर्थोऽभूद्धस्तिनी चाभ्रमुस्तथा ॥२०७॥
दिग्गजांस्तांश्च चत्वार: श्वेताऽजनयताशुगान् ।
भद्रं मृगञ्च मन्दञ्च सङ्कीर्णं चतुर: सुतान् ॥२०८॥
सङ्कीर्णोऽप्यञ्जनो यस्तु उपवाह्यो यमस्य तु ।
भद्रो य: सुप्रतीकस्तु हरित: स ह्यपाम्पते: ॥२०९॥
पद्मो मन्दस्तु यो गौरो द्विपो ह्यैलविलस्य[2] स: ।
मृग: श्यामस्तु यो हस्ती उपवाह्य: स पावके: ॥२१०॥
पद्मोत्तरस्तु य: पद्म:[3] गजो वै वरुणो गण: ।
उपलेपनमेषश्च तस्याष्टौ जज्ञिरे सुता: ॥२११॥
उदग्रभावेनोपेता जायन्ते तस्य चान्वये ।
श्वेतबालनखा: पिङ्गा वर्ष्मवन्तो मतङ्गजा: ।
मतङ्गजान् प्रवक्ष्यामि नागानन्यानपि क्रमात् ॥२१२॥

---

१ पुत्रायेति ख०, ग० च ।
२ ह्यैडविडस्येति ङ० ।
३ पद्मोत्तर: पद्मवांश्चेति ङ० ।

कपिलः पुण्डरीकश्च सुमनाभो रथान्तरः ।
जातौ नाम्ना सुतौ ताभ्यां सुप्रतिष्ठप्रमर्द्दनौ ॥२१३॥
शूलाः स्थूलाः शिरोदान्ताः गण्डुबाल्मनखास्तथा ।
बलिनः शक्तिनश्चैव सुतास्त्वाकुल्लिका गजाः ॥२१४॥
पुष्पदन्तो बृहत्सामा षड्दन्तो दन्तपुष्पवान् ।
ताम्रवर्णी च तत्पुत्रः सहचारिविषाणितः[1] ॥२१५॥
अन्वये चास्य जायन्ते लम्बोष्ठाश्चारुदर्शिनः ।
श्यामाः सुदर्शनाश्चण्डा नानापीडायताननाः ॥२१६॥
वामदेवोऽञ्जनश्यामः साम्ना जज्ञेऽथ वामनः ।
भार्य्या चैवाङ्गदा तस्य नीलवल्लक्षणौ सुतौ ॥२१७॥
चण्डाश्चारुशिरोग्रीवा व्यूढोरस्कास्तरस्विनः ।
नरैर्बद्धाः कुले तेषां जायन्ते विकृता गजाः ॥२१८॥
सुप्रतीकस्तु रूपेण नास्त्यस्य सदृशो गजः ।
तस्य प्रहारी सम्पाती पृथुश्चिन्तिसुतास्त्रयः ॥२१९॥
पशवो दीर्घताल्वोष्ठा सुविभक्तशिरोदराः ।
जायन्ते मृदुसम्भूता वंशे तस्य मतङ्गजाः ॥२२०॥
अञ्जनादञ्जना साम्नो विजज्ञे चाञ्जनावती ।
एवं माना तयोश्चापि प्रथितायुरजः सुतौ ॥२२१॥
महात्रिभक्तशिरसः स्निग्धजीमूतसन्निभाः ।

---

१ सहचारिविषादक इति ग० । सहचारिविषाशिन इति ख०, ङ० च ।

सुदर्शना: सुवर्माणः पद्माभाः परिमण्डलाः ।
शूनाः पीतायतमुखा गजास्तस्यान्वयेऽभवन् ॥२२२॥
जज्ञे चन्द्रमसः साम्नः पिङ्गला कुमुदद्युतिः ।
पिङ्गलायाः सुतौ तस्या महापद्मोर्मिमालिनौ ॥२२३॥
समायवरदांश्चण्डान् प्रवृद्धबलिनोदरान् ।
हस्तियुद्धे प्रियान्नागान् विद्धि तस्य कुलोद्भवान् ॥२२४॥
एतान् देवासुरे युद्धे जयार्थं जगृहुः सुराः ।
कृतार्थैश्च विसृष्टास्तैः पूर्वाद्याः प्रययुर्दिशः ॥२२५॥
एतेषामन्वये जातान् विनीतांस्त्रिदशा ददुः ।
अङ्गाय लोमपादाय सूत्रकाराय वै द्विपान् ॥२२६॥
द्विरदो द्विरदाभ्याञ्च हस्ताद्धस्ती करात् करी ।
वरणाद्वारणो दन्ती दन्ताभ्यां गर्जनाद्गजः ॥२२७॥
कुञ्जरः कुञ्जचारित्वान्नागो नगविरोधतः ।
मतङ्गादिति मातङ्गो द्विपो द्वाभ्यामपि स्मृतः ।
सामजः सामजातत्वादिति निर्वचनक्रमः ॥२२८॥
एषां जिह्वापरावृत्तिरिवाक्रं[1] त्वग्निशापजं ।
बलस्थानवतो या तु[2] या चैषाङ्गूढमुष्कता ।
उभयं दन्तिनामेतत् स्वयम्भूसुरशापजं ॥२२९॥
देवदानवगन्धर्वाः पिशाचोरगराक्षसाः ।
कन्यासु जाता दिङ्नागैर्नानासत्त्वास्ततो गजाः ॥२३०॥

---

१ पाठोऽयं आदर्शसम्मतो मुद्रितः । परन्त्वयं न समीचीनः ।
१ अयमप्यादर्शदोषेणासमीचीन एव मुद्रितः ।

सम्भूतिश्च प्रभूतिश्च नामनिर्वचनन्तथा ।
एतद्भूतानां विज्ञेयं येषां राजा विभावसुः ॥२३१॥
कौशिकाद्याः समुद्रान्तु गङ्गायास्तदनन्तरं ।
श्मशानस्यैकमूलस्य प्राच्यान्नागवनन्तु तत् ॥२३२॥
उत्तरा तस्य विन्ध्यस्य गङ्गाया दक्षिणश्च यत् ।
गङ्गोद्भेदात्करूषेभ्यः सुप्रतीकस्य तद्वनं ॥२३३॥
अपरेणोत्कलाश्चैव त्वावेदिभ्यश्च पश्चमं ।
एकभूतात्मतस्यैतद्वामनस्य वनं स्मृतं ॥२३४॥
अपरेण तु लौहित्यमासिन्धोः पश्चिमेन तु ।
यमस्यैतद्वनं प्रोक्तमनुपर्वतमेव तत् ॥२३५॥
भूतिर्विजज्ञे भूतांश्च रुद्रस्यानुचरान् प्रभो ।
स्थूलान् कृशांश्च दीर्घांश्च वामनान् ह्रस्वकान् समान् ॥२३६॥
लम्बकर्णान् प्रलम्बोष्ठान् लम्बजिह्वास्तनोदरान् ।
एकरूपान् द्विरूपांश्च लम्बस्फिक्स्थूलपिण्डिकान् ॥२३७॥
सरोवरसमुद्रादिनदीपुलिनवासिनः ।
कृष्णान् गौरांश्च नीलांश्च श्वेतांश्च लोहितारुणान् ॥२३८॥
बभ्रून् वै शवलान् धूम्रान् कद्रून् रासभदारुणान् ।
मुञ्जकेशान् हृषीकेशान् सर्पयज्ञोपवीतिनः ॥२३९॥
विरूपाक्षान् विरूपाक्षान् कृशाक्षानेकलोचनान् ।
बहुशीर्षान् विशीर्षांश्च एकशीर्षांश्च शीर्षकान् ॥२४०॥
षण्डांश्च विकटांश्चैव विरोमान् रोमशांस्तथा ।
अन्धांश्च जटिलांश्चैव कुब्जान् वैषकवामनान् ॥२४१॥

सरोवरसमुद्रादिनदीपुलिनसेविनः ।
एककर्णान् महाकर्णान् शङ्कुकर्णानकर्णिकान् ॥२४२॥
दंष्ट्रिणो नखिनश्चैव निर्दन्तांश्च द्विजिह्वकान् ।
एकहस्तान् द्विहस्तांश्च त्रिहस्तांश्चाप्यहस्तकान् ॥२४३॥
एकपादान् द्विपादांश्च त्रिपादान् बहुपादकान् ।
महायोगान् महासत्त्वान् सुतपस्कान् महाबलान् ॥२४४॥
सर्वत्रगानप्रतिघान्[1] ब्रह्मज्ञान् कामरूपिणः ।
घोरान् क्रूरांश्च मेध्यांश्च शिवान् पुण्यान् सवादिनः[2]॥२४५॥
कुशहस्तान् महाजिह्वान् महाकर्णान्महाननान् ।
हस्तादांश्च मुखादांश्च शिरोऽदांश्च कपालिनः ॥२४६॥
धन्विनो मुद्गरधरानसिशूलधरांस्तथा ।
दीप्तास्यान् दीप्तनेत्रांश्च चित्रमाल्यानुलेपनान् ॥२४७॥
अन्नादान् पिशितादांश्च वहुरूपान् सुरूपकान् ।
रात्रिसन्ध्याचरान् घोरान् कांश्चित्सौम्यान् दिवाचरान् ।
नक्तञ्चरान् सुदुःप्रेक्ष्यान् घोरांस्तान् वै निशाचरान् ॥२४८॥
परत्वे च भयं दैवं सर्व्वे ते गतमानसाः ।
नैषां भार्याऽस्ति पुत्रो वा सर्व्वे ते ह्यूर्द्ध्वरेतसः ॥२४९॥
शतन्तानि सहस्राणि भूतानामात्मयोगिनां ।
एते सर्व्वे महात्मानो भृत्याः पुत्राः प्रकीर्त्तिताः ॥२५०॥
कपिशा चैव कुष्माण्डी कुष्माण्डान् जज्ञिरे पुनः ।

१ सर्व्वत्रगानप्रतिमानिति ख० ।
२ पृश्यदान् सत्यवादिन इति ख० ।

मिथुनानि पिशाचानां वर्णेन कपिशेन च ।
कपिशत्वात् पिशाचास्ते सर्वे च पिशिताशनाः[१] ॥२५१॥
युग्मानि षोड़शान्यानि वर्त्तमानास्तदन्वयाः ।
नामतस्तान् प्रवक्ष्यामि पुरुषादांस्तदन्वयान्[२] ॥२५२॥
छगलः छगला चैव[३] वक्रो वक्रमुखी तथा ।
षोडशानां गणा चैव सूची सूचीमुखस्तथा ॥२५३॥
कुम्भपात्रश्च कुम्भी च वज्रदंष्ट्रश्च दुन्दुभिः ।
उपचारोपचारश्च उलूखल उलूखली ॥२५४॥
अनर्कस्स अनर्का च कुखण्डश्च कुखण्डिका ।
पाणिपात्रः पाणिपात्री पांशुः पांशुमती तथा ॥२५५॥
नितुण्डश्च नितुण्डी च निपुणा निपुणस्तथा ।
छलादोच्छेषणा चैव[४] प्रस्कन्दः स्कन्दिका तथा ।
षोडशानां पिशाचानां गणाः प्रोक्तास्तु षोडश ॥२५६॥
अजामुखा वक्रमुखाः पूरिणः स्कन्दिनस्तथा ।
त्रिपादाङ्गारिकाश्चैव कुम्भपात्राः प्रकुन्दकाः ॥२५७॥
उपचारोलूखलिका ह्यनर्काश्च कुखण्डकाः ।
पाणिपात्राश्च नैतुण्डाः ऊर्णाशा निपुणास्तथा ॥२५८॥
सूचीमुखोच्छेषणादाः कुलान्येतानि षोडश ।

---

१ पिशिताश्चङ्मदाशना इति ख० ।
२ घटगुच्छं घरणीसुरा इति ग० ।
३ गच्छलो गच्छला चैवेति ङ० ।
४ पाठोऽयं न समीचीनः ।

इत्येता ह्यभिजातास्तु कुष्माण्डानां प्रकीर्तिताः । २ ५८॥
पिशाचास्ते तु विज्ञेयाः सुकल्पा इति जज्ञिरे ।
वीभत्सं विकृताचारं पुत्रपौत्रमनन्तकं ।
अतस्तेषां पिशाचानां लक्षणञ्च निबोधत ॥२ ६ ०॥
सर्वाङ्गकेशा वृत्ताक्षा दंष्ट्रिणो नखिनस्तथा ।
तिर्यङ्गाः पुरुषादाश्च पिशाचास्ते ह्यधोमुखाः ॥२ ६१॥
अकेशका ह्यरोमाणस्त्वगवसाश्चर्मवाससः ।
कुष्माण्डकाः पिशाचास्ते तिलभक्षाः सदामिषाः ॥२ ६ २॥
वक्राङ्गहस्तपादाश्च वक्रशीलागतास्तथा ।
ज्ञेया वक्रपिशाचास्ते वक्रगाः कामरूपिणः ॥२ ६ ३॥
लम्बोदरास्तुण्डनाशा ह्रस्वकायशिरोभुजाः ।
नितुन्दकाः पिशाचास्ते तिलतक्षाः प्रियश्रवाः ॥२ ६ ४॥
वामनाकृतयश्चैव वाचाला: सुतगामिनः ।
पिशाचानर्कमर्कास्ते वृक्षवासादनप्रियाः ॥२ ६ ५॥
ऊर्द्धवाहूर्द्धरोमाण ऊर्द्धवृक्षास्तथालयाः ।
मुञ्चन्ति पांशून्नङ्गेभ्यः पिशाचाः पांशवश्च ते ॥२ ६ ६॥
धमनीमतकाः[1] शुष्काः श्मश्रुलाश्चीरवाससः ।
उपवीराः पिशाचाश्च श्मशानायतनास्तथा ॥२ ६ ७॥
विष्टम्भाचा महाजिह्वा लेलिहाना ह्युदूखलाः[2] ।
हस्त्युष्ट्रस्थूलशिरसो विरता बद्धपिण्डवाः ॥२ ६ ८॥

---

१ धमनीमन्तका इति क० ।
२ ह्युलूखला इति ङ० ।

पिशाचाः कुम्भपात्रास्ते अदृष्टान्नानि भुञ्जते ।
सूच्यास्तु रोमशाः पिङ्गा दृष्टादृष्टाश्चरन्ति वै ॥२६९॥
अयुक्ताश्च विशन्तीह निपुणास्ते पिशाचकाः ।
आकर्णदारितास्याश्च लम्बभ्रूस्थूलनासिकाः ॥२७०॥
ह्रस्वपादाक्रान्तगणा ह्रस्वकाः क्षितिदृष्टयः ।
बालादास्ते पिशाचा वै सूतिकागृहसेविनः ॥२७१॥
पृष्ठतः पाणिपादाश्च ह्रस्वका वातरंहसः ।
पिशिताशाः पिशाचास्ते संग्रामे रुधिराशिनः ॥२७२॥
नग्नका ह्यनिकेताश्च लम्बकेशाश्च पिण्डकाः ।
पिशाचाः स्कन्दिनस्ते वै अन्या उच्छ्रमनाशिनः ।
षोडश जातयस्तेषां पिशाचानां प्रकीर्त्तिताः ॥२७३॥
एवं विधान् पिशाचांस्तु दीनान् दृष्ट्वानुकम्पया ।
तेभ्यो ब्रह्मा वरं प्रादात्कारुण्यादल्पचेतसः ।
अन्तर्द्धानं प्रजास्तेषां कामरूपत्वमेव च ॥२७४॥
उभयोः सन्ध्ययोश्चारं स्थानान्याजीवमेव च ।
गृहाणि यानि भग्नानि शून्यान्यल्पजनानि च ॥२७५॥
विध्वस्तानि च यानि स्युरनाचारोषितानि च ।
असंसृष्टोपलिप्तानि[1] संस्कारैर्वर्जितानि च ॥२७६॥
राजमार्गोपरथ्याश्च निष्कुटाश्चत्वराणि च ।
द्वाराण्यट्टालकाश्चैव निर्गमान् संक्रमांस्तथा ॥२७७॥

---

१ असंस्पर्शोपलेपानीति ख० ।

पथो मद्योऽथ तीर्थानि चैत्यवृक्षान् महापथान् ।
पिशाचा विनिविष्टा वै स्थानेष्वेतेषु सर्वशः ॥२७८॥
अधार्मिका जनास्ते वै आजीवा विहिताः सुरैः ।
वर्णाश्रमाः सङ्करिकाः कारुशिल्पिजनास्तथा ॥२७९॥
अनृतोपमसत्त्वानां चौरविश्रामघातिनां ।
एतैरन्यैश्च बहुभिरन्यायोपार्ज्जितैर्धनैः ।
आरभन्ते क्रिया यास्तु पिशाचास्तत्र देवताः ॥२८०॥
मधुमांसौदनैर्दध्ना तिलचूर्णसुरासवैः ।
धूपैर्हारिद्रकृशरैस्तैलभद्रगुडौदनैः ॥२८१॥
कृष्णानि चैव वासांसि धूपाः सुमनसस्तथा ।
एवं युक्ताः सुबलयस्तेषां वै पर्व्वसन्धिषु ।
पिशाचानामनुज्ञाय ब्रह्मा सोऽधिपतिर्ददौ ॥२८२॥
सर्वभूतपिशाचानां गिरिशं शूलपाणिनं ।
दृष्ट्वा त्वजनयत् पुत्रान् व्याघ्रान् सिंहांश्च भामिनी[१]॥२८३॥
द्विपिनश्च सुतास्तस्या व्यालेयाश्चामिषाशिनः ।
खषयश्चापि कार्त्स्न्येन प्रजासर्गं निबोधत ।
तस्या दुहितरः पञ्च तासान्नामानि मे शृणु ॥२८४॥
मीना माता तथा वृत्ता परिवृत्ता तथैव च ।
अनुवृत्ता तु विज्ञेया तासां वै शृणुत प्रजाः ॥२८५॥
सहस्रदन्ता मकराः पाठीनास्तामरोहिताः ।

---

१ भाविनीति ख० ।

मत्स्यादयश्च विविधा अण्डकुक्षौ विशेषतः ॥२०५॥
वैरोरिकाश्च जायन्ते तथा गोजाकुलानि च ।
तथान्यानि च सूक्ष्माणि जलौकादीनि जातयः ॥२०६॥
मक्षिकाणां विकाराणि जायन्ते जातयोऽपरे ।
प्रायेण तु वसन्त्यस्मिन् उच्छिष्टोदककर्द्दमे ॥२०७॥
मशकानां विकाराणि भ्रमराणां तथैव च ।
तृणेभ्यश्चैव जायन्ते पुत्रिकापुत्र × ×[१] मकाः ॥२०८॥
मणिर्च्छंदास्तथा व्याला: पोतजाः परिकीर्त्तिताः ।
शतवेरिविकाराणि किरीषेभ्यो भवन्ति ह ॥२०९॥
एवमादिरसंख्यातो गणः संस्वेदजो मया ।
समासाभिहितो ह्येष प्राक्कर्मवशजः स्मृतः ॥२१०॥
तथाऽन्ये नैर्ऋताः सत्त्वास्ते स्मृता उपसर्गजाः ।
पूतास्तु योनिजाः केचित्केचिदौत्पत्तिकाः स्मृताः ॥२११॥
प्रायेण देवाः सर्वे वै विज्ञेया ह्युपपत्तिजाः ।
केचित्तु योनिजा देवाः केचिद्देवानिमित्ततः ॥२१२॥
तूलालाघश्च कोलश्च शिरा कन्या तथैव च ।
अपत्यं सरमायास्तु गणा वै सरमादयः ॥२१३॥
श्यामश्च शवलश्चैव अर्जुनो हरितस्तथा ।
कृष्णो धूम्रारुणश्चैव तूलालाघश्च कद्रुकाः ॥२१४॥
सुरसाऽथ विजज्ञे तु शतमेकं शिरो मतं ।

१ अत्राक्षरद्वयं सर्व्वेष्वादर्शपुस्तकेषु पतितं ।

सर्पाणान्तक्षको राजा नागानाञ्चापि वासुकिः ।
तमोवक्षस इत्येष गणः क्रोधवशात्मकः ॥२१५॥
पुलहस्यात्मजात् सर्गस्ताम्रायास्तन्निबोधत ।
वह्न्यस्त्वभिविख्यातास्ताम्रायाश्च विजज्ञिरे ॥२१६॥
श्येनी भासी तथा क्रौञ्ची धृतराष्ट्री शुकी तथा ।
अरुणस्य भार्या श्येनी तु वीर्यवन्तौ महाबलौ ।
सम्पातिश्च जटायुश्च प्रसूता पक्षिसत्तमौ ॥२१७॥
सम्पातिरजनत् पुत्रं कन्यामेकान्तथैव च ।
जटायुषश्च ये पुत्राः काककङ्कश्च कर्णिनः ॥२१८॥
भार्या गरुत्मतश्चापि भासी क्रौञ्ची तथा शुकी ।
धृतराष्ट्री च भद्रा च तास्वपत्यानि वक्ष्यते ॥२१९॥
शुकी गरुत्मतः पुत्रान् सुषुवे षट् परिश्रुतान् ।
त्रिशिरं सुमुखञ्चैव बलं वृष्ठं महाबलं ॥२२०॥
त्रिशङ्कुनेत्रं सुमुखं सुरूपं सुरसं बलं ।
एषां पुत्राश्च पौत्राश्च गरुडानां महात्मनां ॥२२१॥
चतुर्दश सहस्राणि क्रूराणां पन्नगाशिनां ।
पुत्रपौत्रविसर्गाच्च तेषां वै वंशविस्तरः ॥२२२॥
व्याप्तानि यानि देशानि तानि वक्ष्ये यथाक्रमं ।
शाल्मलिद्वीपमखिलं देवकूटञ्च पर्वतं ॥२२३॥
मणिमन्तञ्च(१) शैलेन्द्रं सहस्रशिखरं तथा ।

---

१ मणिधन्तञ्चेति ङ० ।

पर्णमालं सुकेशञ्च शतशृङ्गं तथाऽचलं ॥ २२४॥
कौरजं पञ्चशिखरं हेमकूटञ्च पर्व्वतं ।
प्रचण्डवायुप्रभवैर्दीपितैः पद्मरागिभिः ॥ २२५॥
शैलजालानि व्याप्तानि गारुडैस्तैर्महात्मभिः ।
भासीपुत्राः स्मृता भासा उलूकाः काककुक्कुटाः[१] ॥ २२६॥
मयूराः कलविङ्काश्च कपोता लावतित्तिराः ।
क्रौञ्ची वार्द्ध्रीणसान् श्येनी कुररान् सारसान् वकान् ॥ २२७॥
इत्येवमादयोन्येऽपि क्रव्यादा ये च पक्षिणः ।
धृतराष्ट्री च हंसांश्च कलहंसांश्च भामिनी ॥ २२८॥
चक्रवाकांश्च विहगान् सर्वांश्चैवादकान् द्विजान् ।
एतानेव विजज्ञेऽथ पुत्रपौत्रमनन्तकं ॥ २२९॥
गरुडस्यात्मजाः प्रोक्ता इरायाः शृणुत प्रजाः ।
इरा प्रजज्ञे कन्या वै तिस्रः कमललोचनाः ॥ २३०॥
वनस्पतीनां वृक्षाणां वीरुधाञ्चैव मातरः ।
लता चैवाथ वल्ली च वीरुधा चेति तास्तु वै ॥ २३१॥
लता वनस्पतीन् जज्ञे ह्यपुष्पान् पुलिनस्थितान् ।
युक्तान् पुष्पफलैर्वृक्षान् लता वै सम्प्रसूयते ॥ २३२॥
अथ वल्ली तु गुल्मांश्च त्वक्साराम्तृणजातयः ।
वीरुधा तदपत्यानि वंशश्चात्र समाप्यते ॥ २३३॥
एते कश्यपदायादा व्याख्याताः स्थाणुजङ्गमाः ।

---

१ उलूकाश्चैव कुक्कुटा इति ख० ।

तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च यैरिदं पूरितं जगत् ॥२२४॥
इति सर्गैकदेशस्य कीर्त्तितोऽवयवो मया ।
मारीचोऽयं प्रजासर्गः समासेन प्रकीर्त्तितः ।
न शक्यं व्यासतो वक्तुमपि वर्षशतैर्द्विजाः ॥२२५॥
अदितिर्धर्मशीला तु बलशीला दितिः स्मृता ।
तपःशीला तु सुरभिर्मायाशीला दनुः स्मृता ॥२२६॥
क्रूरशीला तथा कद्रुः क्रोधाथ श्रुतिशालिनी ।
इरा ग्रहणशीला तु दनायुर्भक्षणे रता ॥२२७॥
वाहशीला तु विनता ताम्रा वै पाशशालिनी ।
स्वभावा लोकमातॄणां शीलान्येतानि सर्वशः ॥२२८॥
धर्मतः शीलतो बुद्ध्या क्षमया बलरूपतः ।
रजःसत्त्वतमोवृत्ता धार्मिकाधार्मिकास्तु वै ॥२३९॥
मातृतुल्यास्त्वभिज्ञाताः कश्यपस्यात्मजाः प्रजाः ।
देवतासुरगन्धर्वा यक्षराक्षसपन्नगाः ।
पिशाचाः पशवश्चैव मृगाः पतङ्गवीरुधः ॥२४०॥
यस्माद्दाक्षायणीष्वेते जज्ञिरे मानुषीष्विह[1] ।
मन्वन्तरेषु सर्वेषु तस्माच्छ्रेष्ठास्तु मानवाः ॥२४१॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां मानुषाः साधकास्तु वै ।
ततोऽधःस्रोतसस्ते वै उत्पद्यन्ते सुरासुराः ॥२४२॥
जायन्ते कार्यसिद्ध्यर्थं मानुषेषु पुनः पुनः ।

---

१ मद्विधीष्विहेति ख० ।

इत्येव वंशप्रभवः प्रसङ्ख्यातस्तपस्विनां ॥२४३॥
सुराणामसुराणाञ्च गन्धर्व्वाप्सरसां तथा ।
यक्षरक्षःपिशाचानां सुपर्णोरगपक्षिणां ॥२४४॥
व्यालानां शिखिनाञ्चैव[1] ओषधीनाञ्च सर्वशः ।
कृमिकीटपतङ्गानां क्षुद्राणां जलजाश्च ये ।
पशूनां ब्राह्मणानाञ्च श्रीमतां पुण्यलक्षणं ॥२४५॥
आयुष्यश्चैव धन्यश्च श्रीमान् हितसुखावहः ।
श्रोतव्यश्चैव सततं ग्राह्यश्चैवानुसूयता ॥२४६॥

इमन्तु वंशं नियमेन यः पठेत्
महात्मनां ब्राह्मणवैद्यसंसदि ।
अपत्यलाभं हि लभेत् सुपुष्कलं
श्रियं धनं प्रेत्य च शोभनां गतिं ॥२४७॥

इति श्रीमहापुराणे वायुप्रोक्ते कश्यपीयप्रजासर्गो
नामाष्टमोऽध्यायः ।

---

१ व्यालानाञ्चैव सर्व्वेषामिति ख० ।

अथ नवमोऽध्यायः ।

ऋषिवंशानुकीर्त्तनं ।

सूत उवाच । एवं प्रजासु सृष्टासु कश्यपेन महात्मना ।
प्रतिष्ठितासु सर्व्वासु स्थावरासु चरासु च ॥१॥
अभिषिच्याधिपत्येषु तेषां मुख्यः प्रजापतिः ।
ततः क्रमेण राज्यानि व्यादेष्टुमुपचक्रमे ॥२॥
द्विजातीनां वीरुधाञ्च नक्षत्राणां ग्रहैः सह ।
यज्ञानां तपसाञ्चैव सोमं राज्येऽभ्यसेचयत् ॥३॥
बृहस्पतिन्तु विश्वेषां ददावङ्गिरसां पतिं ।
भृगूणामधिपञ्चैव काव्यं राज्येऽभ्यसेचयत् ॥४॥
आदित्यानां पुनर्विष्णुं वसूनामथ पावकं ।
प्रजापतीनां दक्षञ्च मरुतामथ वासवं ॥५॥
दैत्यानामथ राजानं प्रह्लादं दितिनन्दनं ।
नारायणन्तु साध्यानां रुद्राणां वृषभध्वजं ॥६॥
विप्रचित्तिञ्च राजानं दानवानामथादिशत् ।
अपान्तु वरुणं राज्ये राज्ञां वैश्रवणं पतिं ।
यक्षाणां राक्षसानाञ्च पार्थिवानां धनस्य च ॥७॥
वैवस्वतं पितृणाञ्च यमं राज्येऽभ्यसेचयत् ।
सर्व्वभूतपिशाचानां गिरिशं शूलपाणिनं ॥८॥

शैलानां हिमवन्तञ्च नदीनामथ सागरं ।
गन्धर्वाणामधिपतिं चक्रे चित्ररथं तदा ॥९॥
उच्चैःश्रवसमश्वानां राजानञ्चाभ्यषेचयत् ।
मृगाणामथ शार्दूलं गोवृषञ्च चतुष्पदां ॥१०॥
पक्षिणामथ सर्वेषां गरुडं पततां वरं ।
गन्धानां मातुलञ्चैव भूतानामशरीरिणां ॥११॥
शब्दाकाशबलानाञ्च वायुं बलवतां वरं ।
सर्वेषां दंष्ट्रिणां शेषं नागानामथ वासुकिं ॥१२॥
सरीसृपाणां सर्पाणां नागानाञ्चैव तक्षकं ।
सागराणां नदीनाञ्च मेघानां वर्षितस्य च[1] ।
आदित्यानामन्यतमं पर्जन्यमभिषिक्तवान् ॥१३॥
सर्वाप्सरोगणानाञ्च कामदेवं तथैव च[2] ।
ऋतूनामथ मासानामार्त्तवानां तथैव च ॥१४॥
पक्षाणाञ्च विपक्षाणां मुहूर्त्तानाञ्च पर्वणां ।
कलाकाष्ठाप्रमाणानां गतेरयनयोस्तथा ।
गणितस्याथ योगस्य चक्रे संवत्सरं प्रभुं ॥१५॥
प्रजापतिर्वै रजसः पूर्वस्यान्दिशि विश्रुतं ।
पुत्रं नाम्ना सुधामानं राजानं सोऽभ्यषेचयत् ॥१६॥
पश्चिमस्यान्दिशि तथा रजसः पुत्रमच्युतं ।
केतुमन्तं महात्मानं राजानं सोऽभ्यषेचयत् ॥१७॥

१ पाठोऽयं न समीचीनः ।
२ तथा प्रभुमिति ख० ।

मनुष्याणामधिपतिं चक्रे चैव सुतं मनुं।
तैरियं पृथिवी सर्वा सप्तद्वीपा सपत्तना।
यथाप्रदेशमद्यापि धर्मेण परिपाल्यते ॥१८॥
स्वायम्भुवेऽन्तरे पूर्वं ब्रह्मणा तेऽभिषेचिताः।
नृपा ह्येतेऽभिषिच्यन्ते मनवो ये भवन्ति वै ॥१९॥
मन्वन्तरेष्वतीतेषु गता ह्येतेषु पार्थिवाः।
एवमन्येऽभिषिच्यन्ते प्राप्ते मन्वन्तरे पुनः।
अतीतानागताः सर्वे स्मृता मन्वन्तरेश्वराः ॥२०॥
राजसूयेऽभिषिक्तस्तु पृथुरेभिर्नरोत्तमैः।
वेददृष्टेन विधिना कृतो राजा प्रतापवान् ॥२१॥
एतानुत्पाद्य पुत्रांस्तु प्रजासन्तानकारणात्।
पुनरेव महाभागः प्रजानां पतिरीश्वरः ॥२२॥
कश्यपो गोत्रकामस्तु चचार परमन्तपः।
पुत्रौ गोत्रकरौ मह्यं भवेतामित्यऽचिन्तयत् ॥२३॥
तस्य प्रध्यायमानस्य कश्यपस्य महात्मनः।
ब्रह्मणोंऽशौ सुतौ पश्चात् प्रादुर्भूतौ महौजसौ ॥२४॥
वत्सारश्चासितश्चैव तावुभौ ब्रह्मवादिनौ।
वत्साराह्निध्रुवो जज्ञे रैभ्यश्च स महायशाः ॥२५॥
रैभ्यस्य रैभ्या विज्ञेया निध्रुवस्य निबोधत।
च्यवनस्य सुकन्यायां सुमेधाः समपद्यत ॥२६॥
निध्रुवस्य तु या पत्नी माता वै कुण्डपायिनां।
असितस्यैकपर्णायां ब्रह्मिष्ठः समपद्यत ॥२७॥

शाण्डिल्यानां वचः श्रुत्वा देवलः सुमहायशाः ।
निध्रुवाः शाण्डिल्या रैभ्यास्त्रयः पश्चात्तु कश्यपाः ॥२८॥
वरप्रकृतयो देवा देवलस्य प्रजास्त्विमाः ।
चतुर्युगे त्वतिक्रान्ते मनोर्ह्येकादशे प्रजाः ।
अथावशिष्टे तस्मिंस्तु द्वापरे सम्प्रवर्त्तते ॥२९॥
मानसस्य चरिष्यन्तस्य पुत्रो दमः किलः ।
मानसस्तस्य दायादस्तृणविन्दुरिति श्रुतः[१] ॥३०॥
त्रेतायुगमुखे राजा तृतीये सम्बभूव ह ।
तस्य कन्या त्विड़विला रूपेणाप्रतिमा भवेत् ।
पुलस्त्याय स राजर्षिस्तां कन्यां प्रत्यपादयत् ॥३१॥
ऋषिरिड़विलायान्तु विश्रवाः समपद्यत ।
तस्य पत्न्यश्चतस्रस्तु पौलस्त्यकुलवर्द्धनाः ॥३२॥
बृहस्पतेर्बृहत्कीर्त्तिर्देवाचार्य्यस्य कीर्त्तितः ।
कन्यान्तस्योपयमे स नाम्ना वै देववर्णिनी ॥३३॥
पुष्पोत्कटाञ्च वाकाञ्च सुते माल्यवतः स्थितौ ।
कैकसीं[२] मालिनः कन्यां तासान्तु शृणुत प्रजाः[३] ॥३४॥
ज्येष्ठं वैश्रवणन्तस्य सुषुवे देववर्णिनी ।
दिव्येन विधिना युक्तमार्षेणैव श्रुतेन च ।

---

१ स्मृत इति ख०, ग० च ।
२ कैकसिमिति ङ० । कैकयीमिति क० ।
३ कन्यान्तस्योपयेमे स इत्यादिः शृणुत प्रजा इत्यन्तः पाठः न पूर्व्वापर-सङ्गतः ।

राक्षसेन च रूपेण आसुरेण बलेन च ॥३५॥
त्रिपादं सुमहाकायं स्थूलशीर्षं महाननं ।
अष्टदंष्ट्रं हरित्श्मश्रुं शङ्कुकर्णं विलोहितं ॥३६॥
ह्रस्वबाहुं प्रबाहुञ्च पिङ्गलं सुविभीषणं ।
वैर[?]ज्ञानसम्पन्नं सम्बुद्धं ज्ञानसम्पदा ॥३७॥
एवंविधं सुतं दृष्ट्वा विश्वरूपधरं तथा ।
पिता दृष्ट्वाब्रवीत् तत्र कुवेरोऽयमिति स्वयं ॥३८॥
कुत्सायां क्वितिशब्दोऽयं शरीरं वेरमुच्यते ।
कुवेरः कुशरीरत्वान्नाम्ना तेन च सोऽङ्कितः ॥३९॥
यस्माद्विश्रवसोऽपत्यं सादृश्याद्विश्रवा इव ।
तस्माद्वैश्रवणो नाम नाम्ना लोके भविष्यति ॥४०॥
ऋद्ध्यां कुवेरोऽजनयद्विश्रुतं नलकूवरं ।
रावणं कुम्भकर्णञ्च कन्यां सूर्पनखान्तथा ।
विभीषणं चतुर्थांस्तान् कैकस्यजनयन् सुतान् ॥४१॥
शङ्कुकर्णो दशग्रीवः पिङ्गलो रक्तमूर्द्धजः ।
चतुष्पाद्विंशतिभुजो महाकायो महाबलः ॥४२॥
जात्याञ्जननिभो दंष्ट्री लोहितग्रीव एव च ।
राक्षसेनो जययुक्तः[1] रूपेण च बलेन च ॥४३॥
सत्यबुद्धिर्दृढतनूराक्षसैरेव[2] रावणः ।
निसर्गाद्दारुणः क्रूरो रावणाद्रावणस्तु सः ॥४४॥

---

१ राक्षसेनोऽक्षसायुक्त इति ङ० ।
२ सत्यबुद्धिः श्रुतर्यश्चैराक्षसैरेवेति ङ० ।

हिरण्यकशिपुस्त्वासीत् स राजा पूर्वजन्मनि[1] ।
चतुर्युगानि राजा च[2] त्रयोदश स राक्षसः ॥४५॥
ताः पञ्चकोट्यो वर्षाणामाख्याताः सङ्ख्यया द्विजैः ।
नियुतान्येकषष्टिश्च सङ्ख्याविद्भिरुदाहृता ॥४६॥
षष्टिंशतसहस्राणि वर्षाणान्तु स रावणः ।
देवतानां ऋषीणाञ्च घोरं कृत्वा प्रजागरं ॥४७॥
त्रेतायुगे चतुर्विंशे रावणस्तपसः क्षयात् ।
रामं दाशरथिं प्राप्य सगणः क्षयमीयिवान् ॥४८॥
महोदयः[3] प्रहस्तश्च महापांशुखरस्तथा[4] ।
पुष्पोत्कटायाः पुत्रास्ते कन्या कुम्भीनसी तथा ॥४९॥
त्रिशिरा दूषणश्चैव विद्युज्जिह्वश्च राक्षसः ।
कन्या श्यामलिका चैव[5] वाकायाः प्रसवाः स्मृताः ॥५०॥
इत्येते क्रूरकर्म्माणः पौलस्त्या राक्षसा दश ।
दारुणाभिजनाः सर्वे देवैरपि दुरासदाः ॥५१॥
सर्वे लब्धवराश्चैव पुत्रपौत्रसमन्विताः ।
यक्षाणाञ्चैव सर्वेषां पौलस्त्या ये च राक्षसाः ॥५२॥
आगस्त्यवैश्वामित्राणां क्रूराणां ब्रह्मरक्षसां ।

---

१ पूर्व्वकर्म्मणीति ख० ।
२ राजेन्द्रेति ख० ।
३ महोदर इति ङ० ।
४ महाबलिवरः प्राज्ञो महाप्रांशुपुरस्तथेति ख० ।
५ कन्या श्यामालिका चैवेति ख० ।

वेदाध्ययनशीलानां तपोव्रतनिषेविणां ॥५३॥
तेषामैडविलो राजा पौलस्त्यः सव्यपिङ्गलः ।
इतरे वै यक्षमुखास्तेन रक्षोगणास्त्रयः ॥५४॥
यातुधाना ब्रह्मधाना वार्त्ताश्चैव दिवाचराः ।
निशाचरगणास्तेषां चत्वारः कविभिः स्मृताः ॥५५॥
पौलस्त्या नैर्ऋताश्चैव आगस्त्याः कौशिकास्तथा ।
इत्येताः सप्त तेषां वै जातयो राक्षसाः स्मृताः ॥५६॥
तेषां रूपं प्रवक्ष्यामि स्वभावेन व्यवस्थितं ।
वृत्ताक्षाः पिङ्गलाश्चैव महाकाया महोदराः ॥५७॥
अष्टदंष्ट्राः शङ्कुकर्णाः ऊर्द्धरोमाण एव च ।
आकर्णदारितास्याश्च मुञ्जधूमोर्द्धमूर्द्धजाः ॥५८॥
स्थूलशीर्षाः सिताभाश्च[१] ह्रस्वकाश्च प्रवाङ्ककाः[२] ।
ताम्रास्या लम्बजिह्वोष्ठा लम्बभ्रूस्थूलनासिकाः ॥५९॥
नीलाङ्गा लोहितग्रीवा गम्भीराक्षा विभीषणाः ।
महाघोरस्वराश्चैव विकटा बद्धपिण्डिकाः ॥६०॥
स्थूलाश्च तुङ्गनासाश्च शिलासंहनना दृढाः ।
दारुणाभिजनाः क्रूराः प्रायशः क्लिष्टकर्म्मिणः ॥६१॥
सकुण्डलाङ्गदापीडा मुकुटोष्णीषधारिणः ।
विचित्रवस्त्राभरणाश्चित्रस्रगनुलेपनाः[३] ॥६२॥

---

१ स्थूलकण्ठा इति ख० ।
२ ऋक्षशङ्काः प्रवाश्च इति ख० ।
३ चित्रगन्धानुलेपना इति ख० ।

अन्नादाः पिशिताद्याश्च पुरुषादाश्च ते स्मृताः ।
इत्येतद्रूपसाधर्म्यं[1] राक्षसानां बुधैः स्मृतं ।
न समस्तबलं बुद्धं यतो मायाकृतं हि तत् ॥६३॥
पुलहस्य मृगाः पुत्राः सर्व्वे व्यालाश्च दंष्ट्रिणः ।
भूताः पिशाचाः सर्पाश्च श्रमरा हस्तिनस्तथा ॥६४॥
वानराः किन्नराश्चैव यक्षकिम्पुरुषास्तथा[2] ।
येऽन्ये चैव परिक्रान्ता मत्याक्रोधवशानुगाः ॥६५॥
अनपत्यः क्रतुस्तस्मिन् स्मृतो वैवस्वतेऽन्तरे ।
न तस्य पुत्रः पौत्रो वा तेजः सङ्क्षिप्य वा स्थितः ॥६६॥
अत्रेर्वंशं प्रवक्ष्यामि तृतीयस्य प्रजापतेः ।
तस्य पत्न्यश्च सुन्दर्य्यो दशैवासन्पतिव्रताः ॥६७॥
भद्राश्वस्य घृताच्यां वै दशाप्सरसि सूनवः ।
भद्रा शूद्रा च मद्रा च शलदा मलदा तथा ॥६८॥
वेला खला च सप्तैता या च गोचपला स्मृता ।
तथा मानरसा चैव रत्नकूटा च ता दश ॥६९॥
आत्रेयवंशकृत्तासां भर्त्ता नाम्ना प्रभाकरः ।
भद्रायां जनयामास सोमं पुत्रं यशस्विनं ॥७०॥
स्वर्भानुना हते सूर्य्ये पतमानो दिवो महीं ।
तमोऽभिभूते लोकेऽस्मिन् प्रभा येन प्रवर्त्तिता ॥७१॥
स्वस्ति तेऽस्त्विति चोक्तः स पतन्निह दिवाकरः ।

---

१ इत्येतद्रूपसारूप्यमिति ख० ।
२ मया किम्पुरुषास्तथेति क० । मयूराः किम्पुरुषास्तथेति ङ० ।

ब्रह्मर्षेर्वचनात्तस्य न पपात दिवो महीं ॥७२॥
अत्रिश्रेष्ठानि गोत्राणि यश्चकार महातपाः ।
यज्ञेष्वत्रिधनश्चैव सुरैर्यश्च प्रवर्त्तितः ॥७३॥
स तास्वजनयत् पुत्रानात्मतुल्याननामकान् ।
दश तास्वेव महता तपसा भावितप्रभाः ॥७४॥
स्वस्त्यात्रेया इति ख्याता ऋषयो वेदपारगाः ।
तेषां द्विख्यातयशसौ ब्रह्मिष्ठौ सुमहौजसौ ॥७५॥
दत्तात्रेयस्तस्य ज्येष्ठो दुर्वासास्तस्य चानुजः ।
यवीयसी सुता तस्यामबला ब्रह्मवादिनी ।
अत्राप्युदाहरन्तीमं श्लोकं पौराणिकाः पुरा ॥७६॥
अत्रेः पुत्रं महात्मानं शान्तात्मानमकल्मषं ।
दत्तात्रेयं तनुं विष्णोः पुराणज्ञाः प्रचक्षते ॥७७॥
तस्य गोत्रान्वये जातास्चत्वारः प्रथिता भुवि ।
श्यामाश्च मुद्गलाश्चैव बलारकगविष्ठिराः ।
एते नृणान्तु चत्वारः स्मृताः पक्षा महौजसां ॥७८॥
कश्यपान्नारदश्चैव पर्वतोऽरुन्धती तथा ।
जज्ञिरे च त्वरुन्धत्यास्तान्निबोधत सत्तमाः ॥७९॥
नारदस्तु वसिष्ठायारुन्धतीं प्रत्यपादयत् ।
ऊर्द्धरेता महातेजा दक्षशापात्तु नारदः ॥८०॥
पुरा देवासुरे तस्मिन् संग्रामे तारकामये ।
अनावृष्ट्या हते लोके व्यग्रे शक्रे सुरैः सह ।
वसिष्ठस्तपसा धीमान् धारयामास वै प्रजाः ॥८१॥

अत्रौषधं मूलफलमोषधीश्च प्रवर्त्तयन् ।
तास्तेन जीवयामास कारुण्यादोषधेन तु ॥८२॥
अरुन्धत्यां वसिष्ठस्तु शक्तिमुत्पादयद्[1] द्विजाः ।
सागरञ्जनयन्[2] शक्तेरदृश्यन्ती पराशरं ॥८३॥
काल्यां पराशराज्जज्ञे कृष्णद्वैपायनं प्रभुं ।
द्वैपायनादरण्यां वै शुको जज्ञे गुणान्वितः ॥८४॥
उत्पद्यन्ते च पीवर्य्यां षड़िमे शुकसूनवः ।
भूरिश्रवाः प्रभुः शम्भुः कृष्णो गौरश्च पञ्चमः ॥८५॥
कन्या कीर्त्तिमती चैव योगमाता दृढव्रता ।
जननी ब्रह्मदत्तस्य पत्नी सात्त्वगुहस्य च[3] ॥८६॥
श्वेताः कृष्णाश्च गौराश्च श्यामा धूम्राः समूलिकाः[4] ।
उश्मपाः[5] दारकाश्चैव नीलाश्चैव पराशराः ।
पराशराणामष्टौ ते पक्षाः प्रोक्ता महात्मनां ॥८७॥
अत ऊर्द्धं निबोधध्वमिन्द्रप्रतिमसम्भवं ।
वसिष्ठस्य कपिञ्जल्यां घृताच्यां समपद्यत ।
कुशीतियः[6] समाख्यात इन्द्रप्रतिम उच्यते ॥८८॥
पृथोः सुतायाः सम्भूतः पुत्रस्तस्याभवद्वसुः ।

---

१ प्रयोगोऽयमार्षः ।
२ अयमप्यार्षप्रयोगः ।
३ सात्त्वगुहस्य चेति ङ० । सात्वगुहस्य चेति ख० ।
४ समौलिका इति ख०, ग० च ।
५ उश्मादा इति क०, ङ० च ।
६ कुशीतिय इति क० ।

उपमन्युः सुतस्तस्य यस्येमे उपमन्यवः ॥८९॥
मित्रावरुणयोश्चैव कुण्डिनो ये परिश्रुताः ।
एकार्षेयास्तथैवान्ये वसिष्ठा नाम विश्रुताः ।
एते पक्षा वसिष्ठानां स्मृता एकादशैव तु ॥९०॥
इत्येते ब्रह्मणः पुत्रा मानसा स्त्वष्ट विश्रुताः ।
भ्रातरः सुमहाभागा येषां वंशाः प्रतिष्ठिताः ॥९१॥
त्रीन् लोकान् धारयन्तीमान् देवर्षिगणसङ्कुलान् ।
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च शतशोऽथ सहस्रशः ।
यैर्व्याप्ता पृथिवी सर्वा सूर्य्यस्येव गभस्तिभिः ॥९२॥

इति श्रीमहापुराणे वायुप्रोक्ते ऋषिवंशानुकीर्त्तनं नाम
नवमोऽध्यायः ।

अथ दशमोऽध्यायः ।

श्राद्धप्रक्रियारम्भः ।

एतत् श्रुत्वा वचस्तस्य सूतस्य विदितात्मनः ।
उत्तरं परिपप्रच्छुः सूतपुत्रं द्विजातयः ॥१॥
शांशपायन उवाच। कथं द्वितीयमुत्पन्ना भवानी प्राक्सती तु या ।
आसीद्दाक्षायणी पूर्वमुमा कथमजायत ॥२॥
मेनायां पितृकन्यायां जनयामास शैलराट् ।
के चैते पितरश्चैव येषां मेना तु मानसी ॥३॥
मैनाकश्चैव दौहित्रो दौहित्री च तथा ह्युमा ।
एकपर्णा तथा चैव तथा या चैकपाटला ॥४॥
गङ्गा चैव सरित्श्रेष्ठा सर्वासां पूर्वजा तथा ।
पूर्वमेव मयोद्दिष्टं शृणुध्वं मम सर्वशः ॥५॥
अनेके पितरश्चैव वर्त्तन्ते क्व च वा पुनः ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रन्ते श्राद्धस्य च परं विधिं ॥६॥
पुत्राश्च ते स्मृताः केषां कथञ्च पितरस्तु ते ।
पितरः कथमुत्पन्नाः कस्य पुत्राः किमात्मकाः ॥७॥
स्वर्गे तु पितरोऽन्ये ये देवानामपि देवताः ।
एवं वै श्रोतुमिच्छामि पितॄणां सर्गमुत्तमं ।
यथावद्दत्तमस्माभिः श्राद्धं प्रीणाति वै पितॄन् ॥८॥

यदर्थं ते न दृश्यन्ते तत्र किं कारणं स्मृतं ।
स्वर्गे हि के तु वर्त्तन्ते पितरो नरके तु के ॥९॥
अभिसन्धाय पितरं पितुश्च पितरस्तथा ।
पितुः पितामहश्चैव त्रिषु पिण्डेषु नामतः ॥१०॥
कानि श्राद्धानि देयानि कथं गच्छन्ति वै पितॄन् ।
कथञ्च शक्तास्ते दातुं नरकस्थाः फलं पुनः ॥११॥
के चेह पितरो नाम कान् यजामो वयं पुनः ।
देवा अपि पितॄन् स्वर्गे यजन्तीति हि नः श्रुतं ॥१२॥
एतदिच्छामि वै श्रोतुं विस्तरेण बहुश्रुत ।
स्पष्टाभिधानमर्थं वै तद्भवान् वक्तुमर्हति ॥१३॥
ऋषीणान्तु वच. श्रुत्वा सूतस्तत्त्वार्थदर्शिवान् ।
आचचक्षे यथाप्रश्नं ऋषीणां मानसं ततः ॥१४॥
सूत उवाच । अत्र वो वर्णयिष्यामि यथाप्रश्नं यथाश्रुतम् ।
मन्वन्तरेषु जायन्ते पितरो देवसूनवः ॥१५॥
अतीतानागते ज्येष्ठाः कनिष्ठाः क्रमशस्तु ते ।
देवैः सार्द्धं पुरातीताः पितरो येऽन्तरेषु वै ।
वर्त्तन्ते साम्प्रतं ये तु तान्वै वक्ष्यामि निश्चयात् ॥१६॥
श्राद्धश्चैषां मनुष्याणां श्राद्धमेव प्रवर्त्तते ।
देवानसृजत ब्रह्मा नायजन्निति वै पुनः[1] ।
तमुत्सृज्य तदात्मानमसृजंस्ते फलार्थिनः ॥१७॥
ते शप्ता ब्रह्मणा मूढा नष्टसंज्ञा भविष्यथ ।

---

१ दिवा चासृजत ब्रह्मा रात्रौ संहरते पुनरिति ग० ।

न स्म किञ्चिद्विजानन्ति ततो लोको व्यमुह्यत ॥१८॥
ते भूयः प्रणताः सर्वे याचन्ति स्म पितामहं ।
अनुग्रहाय लोकानां पुनस्तानब्रवीत् प्रभुः ॥१९॥
प्रायश्चित्तं चरध्वं वै व्यभिचारो हि यः कृतः ।
पुत्रान् स्वान् परिपृच्छध्वं ततो ज्ञानमवाप्स्यथ ॥२०॥
ततस्ते स्वान् सुतांश्चैव प्रायश्चित्तजिघृक्षवः ।
अपृच्छन् संयतात्मानो विधिवच्च मिथो मिथः ॥२१॥
तेभ्यस्ते नियतात्मानः पुत्राः शंसुरनेकधा ।
प्रायश्चित्तानि धर्मज्ञा वाङ्मनःकर्म्मजानि तु ॥२२॥
ते पुत्रानब्रुवन् प्रीता लब्धसंज्ञा दिवौकसः ।
यूयं वै पितरोऽस्माकं ये वयं प्रतिबोधिताः ।
धर्मज्ञानस्य कामस्य को वरो वः प्रदीयतां ॥२३॥
पुनस्तानब्रवीद्ब्रह्मा यूयं वै सत्यवादिनः ।
तस्माद्यदुक्तं युष्माभिस्तत्तथा न तदन्यथा ॥२४॥
उक्तश्च पितरोऽस्माकमिति वै तनयाः स्वकाः ।
पितरस्ते भविष्यन्ति तेभ्योऽयं दीयतां वरः ॥२५॥
तेनैव वचसा पुत्रा ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
पुत्राः पितृत्वमाजग्मुः पुत्रत्वं पितरः पुनः ॥२६॥
तस्मात्ते पितरः पुत्राः पितृत्वे तेषु तत् स्मृतं ।
एवं स्मृत्वा पितॄन् पुत्रान् पुत्रांश्च पितरस्तथा ।
व्याजहार पुनर्ब्रह्मा पितॄनात्मविशुद्धये[1] ॥२७॥

---

१ पितृनात्मविशुद्धय इति ख० ।

यो ह्यनिष्ट्वा पितॄन् श्राद्धे क्रियाः काश्चित् करिष्यति ।
राक्षसा दानवाश्चैव फलं प्राप्स्यन्ति तस्य तत् ॥२८॥
श्राद्धैराप्यायिताश्चैव पितरः सोममव्ययम् ।
आप्याय्यमाना युक्ताभिर्वर्द्धयिष्यन्ति नित्यशः ॥२९॥
श्राद्धैराप्यायितः सोमो लोकानाप्याययिष्यति ।
कृत्स्नं सपर्व्वतवनं जङ्गमाजङ्गमैर्वृतं ॥३०॥
श्राद्धानि पुष्टिकामाश्च ये करिष्यन्ति मानवाः ।
तेभ्यः पुष्टिं प्रजाश्चैव दास्यन्ति पितरः सदा ॥३१॥
श्राद्धे येभ्यः प्रदास्यन्ति त्रीन् पिण्डान्नामगोत्रतः ।
सर्वत्र वर्त्तमानास्ते पितरः प्रपितामहाः ।
तेषामाप्याययिष्यन्ति श्राद्धदानेन वै प्रजाः ॥३२॥
एवमाज्ञा कृता पूर्वं ब्रह्मणा परमेष्ठिना ।
तेनैतत् सर्व्वथा सिद्धं दानमध्ययनन्तपः ॥३३॥
ते तु ज्ञानप्रदातारः पितरो वो न संशयः ।
इत्येते पितरो देवा देवाश्च पितरः पुनः ।
अन्योन्यं पितरो ह्येते देवाश्च पितरश्च ह ॥३४॥
एतद् ब्रह्मवचः श्रुत्वा सूतस्य विदितात्मनः ।
पप्रच्छुर्मुनयो भूयः सूतं तस्माद्यदुत्तरं ॥३५॥
ऋषय ऊचुः । कियन्तो वै पितृगणाः[1] कस्मिन्काले च ते गणाः ।
वर्त्तन्ते देवप्रवरा देवानां सोमवर्द्धनाः ॥३६॥
सूत उवाच । एतद्वोऽहं प्रवक्ष्यामि पितृसर्गमनुत्तमं ।
शंयुः पप्रच्छ यत् पूर्वं पितरं वै वृहस्पतिं ॥३७॥

---

१ सनियता इति ख० ।

बृहस्पतिमुपासीनं सर्वज्ञानार्थकोविदं ।
पुत्रः शंयुरिमं प्रश्नं पप्रच्छ विनयान्वितः ॥३८॥
क एते पितरो नाम कियन्तः के च नामतः ।
समुद्भूताः कथञ्चैते पितृत्वं समुपागताः ॥३९॥
कस्माच्च पितरं पूर्वं यज्ञे युञ्जन्ति नित्यशः ।
क्रियास्तु सर्वा वर्त्तन्ते श्राद्धपूर्वा महात्मनां ॥४०॥
कस्मै श्राद्धानि देयानि किञ्च दत्तं महाफलं ।
केषु वाप्यक्षयं श्राद्धं तीर्थेषु च नदीषु च ॥४१॥
केषु वै सर्व्वमाप्नोति श्राद्धं कृत्वा द्विजोत्तमः ।
कश्च कालो भवेच्छ्राद्धे विधिः कश्चानुवर्त्तते ॥४२॥
एतदिच्छामि भगवन् विस्तरेण यथातथं ।
व्याख्यातुमानुपूर्व्व्येण यच्च चोदाहृतं मया ॥४३॥
बृहस्पतिरिदं सम्यगेवं पृष्टो महामतिः ।
व्याजहारानुपूर्व्व्येण प्रश्नं प्रश्नविदां वरः ॥४४॥
बृहस्पतिरुवाच । कथयिष्यामि ते तात यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
विनयेन यथान्यायं गम्भीरं प्रश्नमुत्तमं ॥४५॥
द्यौरन्तरीक्षं पृथिवी नक्षत्राणि दिशस्तथा ।
सूर्याचन्द्रमसौ चैव तथाहोरात्रमेव च ॥४६॥
न बभूवुस्तदा तात तमोभूतमिदं जगत् ।
ब्रह्मैको दुश्चरं तत्र चचार परमं तपः ॥४७॥
शंयुस्तमब्रवीद्भूयः पितरं ब्रह्मवित्तमं ।
सर्व्वदेव व्रतस्नातं सर्व्वज्ञानविदां वरं ॥४८॥

कीदृशं सर्वभूतेशस्तपस्तेपे प्रजापतिः ।
एवमुक्तो बृहत्तेजा बृहस्पतिरुवाच तं ॥४९॥
सर्वेषां तपसां युक्तिस्तपोयोगमनुत्तमं ।
ध्यायंस्तदा तद्भगवांस्तेन लोकानवासृजत् ॥५०॥
भूतभव्यानि स्थानानि लोकान् वेदांश्च कृत्स्नशः ।
योगमाविश्य तत्सृष्टं ब्रह्मणा योगचक्षुषा ॥५१॥
लोकाः सान्तानिका नाम यत्र तिष्ठन्ति भास्वराः ।
ते वैराजा इतिख्याता देवानां दिवि देवताः ॥५२॥
योगेन तपसा युक्तः पूर्वमेव तदा प्रभुः ।
देवानसृजत ब्रह्मा योगं युक्ता सनातनम् ॥५३॥
आदिदेवा इति ख्याता महासत्त्वा महौजसः ।
सर्वकामप्रदाः पूज्या देवदानवमानवैः ॥५४॥
तेषां सप्त समाख्याता गणास्त्रैलोक्यपूजिताः ।
अमूर्त्तयस्त्रयस्तेषां चत्वारस्तु समूर्त्तयः ॥५५॥
उपरिष्टात् त्रयस्तेषां वर्त्तन्ते भावमूर्त्तयः ।
तेषामधस्ताद्वर्त्तन्ते चत्वारः सूक्ष्ममूर्त्तयः ॥५६॥
ततो देवास्ततो भूमिरेषा लोकपरम्परा ।
लोके वर्त्तन्ति ते ह्यस्मिन्तेभ्यः पर्जन्यसम्भवः ।
वृष्टिर्भवति तेभ्यो लोकानां सम्भवः पुनः ॥५७॥
आप्याययन्ति ते यस्मात् सोमञ्चाग्निञ्च योगतः ।
ऊचुस्तान्वै पितृन् तस्माल्लोकानां लोकसत्तमाः ॥५८॥
मनोजवाः स्वधाभवाः सर्वकामपरिच्छदाः ।

लोभमोहभयापेता निश्चिताः शोकवर्जिताः ॥५९॥
एते योगं परित्यज्य प्राप्ता लोकान् सुदर्शनान् ।
दिव्याः पुण्या महात्मानो विपाप्मानो भवन्त्युत ॥६०॥
ततो युगसहस्रान्ते जायन्ते ब्रह्मवादिनः ।
प्रतिलभ्य पुनर्योगं मोक्षं गच्छन्त्यमृत्यवः ॥६१॥
व्यक्ताव्यक्तं परित्यज्य महायोगबलेन वा ।
नश्यन्त्युल्केव गगने क्षीणविद्युत्प्रभेव च ॥६२॥
उत्सृज्य देहजातानि महायोगबलेन च ।
निराख्योपाख्यतां यान्ति सरितः सागरे यथा ॥६३॥
क्रियया गुरुपूजाभिर्ये च कुर्वन्ति नित्यशः ।
ताभिराप्याययन्त्येते पितरो योगवर्द्धनाः ॥६४॥
श्राद्धे प्रीताः पुनः सोमं पितरो योगमाश्रिताः ।
आप्याययन्ति योगेन त्रैलोक्यं येन जीवति ॥६५॥
तस्माच्छ्राद्धानि देयानि योगिभ्यो यत्नतः सदा ।
पितॄणां हि बलं योगो योगात् सोमः प्रवर्त्तते ॥६६॥
सहस्रशस्तु विप्रान्वै भोजयेद्यावदागतान् ।
एकस्तु योगवित् प्रीतः सर्व्वानर्हति तत्कृते ॥६७॥
कल्पितानां सहस्रेण स्नातकानां शतेन च ।
योगाचार्य्येण यद्भुक्तं त्रायते महतो भयात् ॥६८॥
गृहस्थानां सहस्रेण वानप्रस्थशतेन च ।
ब्रह्मचारिसहस्रेण योगी ह्येको विशिष्यते ॥६९॥
नास्तिको वा विकर्मा वा सङ्कीर्णस्तस्करोऽपि वा ।

नान्यच्च कारणं दानं योगेष्वाह प्रजापतिः ७०॥
पितरस्तस्य तुष्यन्ति सुवृष्टेनेव कर्षकाः ।
पुत्रो वाप्यथ वा पौत्रो ध्यानिनं भोजयिष्यति ॥७१॥
अलाभे ध्यानिमित्तूणां भोजयेद् ब्रह्मचारिणः ।
तदलाभे उदासीनं गृहस्थमपि भोजयेत् ॥७२॥
यस्तिष्ठेदेकपादेन वायुभक्षः शतं समाः ।
ध्यानयोगी परस्तस्मादिति ब्रह्मानुशासनं ॥७३॥
सिद्धा हि विप्ररूपेण चरन्ति पृथिवीमिमां ।
तस्मादतिथिमायान्तमभिगच्छेत कृताञ्जलिः ॥७४॥
पूजयेच्चार्घ्यपात्रेण वेश्मना भोजनेन च ।
उर्व्वीं सागरपर्य्यन्तां देवा योगेश्वराः सदा ।
नानारूपैश्चरन्त्यते प्रजा धर्म्मेण पालयन् ॥७५॥
तस्माद्दद्याच्च वै दानं विप्रायातिथये नरः ।
प्रदानानि प्रवक्ष्यामि फलञ्चैषां तथैव च ॥७६॥
अश्वमेधसहस्रेण राजसूयशतेन च ।
पुण्डरीकसहस्रेण योगिष्वात्रसथो वरं ॥७७॥
आद्य एष गणः प्रोक्तः पितॄणाममितौजसाम् ।
भावयन्सप्तकालान् वै स्थित एष गणस्तदा ॥७८॥
अत ऊर्द्धं प्रवक्ष्यामि सर्व्वान् पितृगणान् पुनः ।
सन्ततिं संस्थितिञ्चैव भावनाश्च यथाक्रमं ॥७९॥

इति श्रीमहापुराणे वायुप्रोक्ते श्राद्धप्रक्रियारम्भो
नाम दशमोऽध्यायः ।

अथैकादशोऽध्यायः ।

श्राद्धकल्पः ।

सूत उवाच । सप्त मेधावतां श्रेष्ठाः स्वर्गे पितृगणाः स्मृताः ।
चत्वारो मूर्त्तिमन्तश्च त्रयस्तेषाममूर्त्तयः ।
तेषां लोकविसर्गन्तु कीर्त्तयिष्ये निबोधत ॥१॥
या वै दुहितरस्तेषां दौहित्राश्चैव ये स्मृताः ।
धर्म्ममूर्त्तिधरास्तेषां ये त्रयः परमा गणाः ॥२॥
नामानि लोकसर्गञ्च तेषां वक्ष्ये समासतः ।
लोका विरजसो नाम्ना यत्र तिष्ठन्ति भास्वराः ॥३॥
अमूर्त्तयः पितृगणाः पुत्रास्ते वै प्रजापतेः ।
विरजस्य द्विजाः श्रेष्ठा वैराजा इति विश्रुताः ।
एष वै प्रथमः कल्पो वैराजानां प्रकीर्त्तितः ॥४॥
तेषान्तु मानसी कन्या मेना नाम महागिरेः ।
पत्नी हिमवतः शुभ्रा यस्यां मैनाक उच्यते ॥५॥
जातः सर्व्वौषधिधरः सर्व्वरत्नाकरात्मवान् ।
पर्वतः प्रवरः पुण्यः क्रौञ्चस्तस्यात्मजोऽभवत्[1] ॥६॥
तिस्रः कन्यास्तु मेनायां जनयामास शैलराट् ।
अपर्णामेकपर्णाञ्च तृतीयामेकपाटलां ॥७॥

---

१ तस्यानुजोऽभवदिति ख० ।

आश्रिते द्वे ह्यपर्णा तु अनिकेता तपोऽचरत् ।
न्यग्रोधमेकपर्णा तु पाटलामेकपाटला ।
शतं वर्षसहस्राणि दुश्चरं देवदानवैः ॥८॥
आहारमेकपर्णेन एकपर्णा समाचरत् ।
पाटलेनैव चैकेन विदध्यादेकपाटला ॥९॥
पूर्णे पूर्णे सहस्रे द्वे आहारं वै प्रचक्रतुः ।
एका तत्र निराहारा तां माता प्रत्यभाषत ॥१०॥
निषेधयन्ती ह्युमेति माता स्नेहेन दुःखिता ।
सा तथोक्तया देवी मात्रा दुश्चरचारिणी ॥११॥
उमेति सा महाभागा त्रिषु लोकेषु विश्रुता ।
तथेति नाम्ना तेनासौ निरुक्ता कर्मणा शुभा ॥१२॥
एतत्तु त्रिकुमारीकं जगत् स्थास्यति शाश्वतं ।
एतासान्तपसा दृप्तं यावद्भूमिर्द्धरिष्यति ॥१३॥
तपःशरीरास्ताः सर्वास्तिस्रो योगबलान्विताः ।
देव्यस्ताः सुमहाभागाः सर्व्वास्तु स्थिरयौवनाः ॥१४॥
सर्वास्तु ब्रह्मवादिन्यः सर्वाश्चैवोर्द्ध्वरेतसः ।
उमा तासां वरिष्ठा च श्रेष्ठा च वरवर्णिनी ॥१५॥
महायोगबलोपेता महादेवमुपस्थिता ।
दत्तकाश्चोशनास्तस्याः पुत्रो वै भृगुनन्दनः ॥१६॥
असितस्यैकपर्णा तु पत्नी साध्वी दृढव्रता ।
दत्ता हिमवता तस्मै योगाचार्याय धीमते ।
देवलं सुषुवे सा तु ब्रह्मिष्ठं मानसं सुतं ॥१७॥

या चैतासां कुमारीणां तृतीया त्वेकपाटला ।
पुत्रं शतशिलाकस्य जैगीषव्यमुपस्थिता ॥१८॥
तस्यापि शङ्खलिखितौ स्मृतौ पुत्रावयोनिजौ ।
इत्येता वै महाभागाः कन्या हिमवतः शुभाः ॥१९॥
रुद्राणी सा तु प्रवरा स्वगुणैरतिरिच्यते ।
अन्योन्यप्रीतिरनयोरुमाशङ्करयोर्यथा ॥२०॥
श्लेषं संशङ्कयोर्ज्ञात्वा शङ्कितः किल वृत्रहा ।
ताभ्यां मैथुनसक्ताभ्यामपत्योद्भवभीरुणा ।
तयोः सकाशमिन्द्रेण प्रेषितो हव्यवाहनः ॥२१॥
अनयोः रतिविघ्नञ्च त्वमाचर हुताशन[१] ।
सर्वत्र गत एव त्वं न दोषो विद्यते तदा ॥२२॥
इत्येवमुक्ते तु तथा वह्निना च तथा कृतं ।
उमादेहं समुत्सृज्य शुक्रं भूमौ विसर्जितं ॥२३॥
ततो रुषितया देव्या शप्तोऽग्निः शांशपायन ।
इदं चोक्तवती वह्निं रोषगद्गदया गिरा ॥२४॥
यस्मान्मय्यवितृप्तायां रतिविघ्नं हुताशन ।
कृतवानस्यकर्त्तव्यं तस्मात् त्वमसि दुर्मते ॥२५॥
यद्देवं[२] विसृतं गर्भं रौद्रं शुक्रं महाप्रभं ।
गर्भं त्वं धारयस्वैवमेषा ते दण्डधारणा ॥२६॥
स शापरोषाद्रुद्राण्या अन्तर्गर्भो हुताशनः ।

---

१ वर त्वन्तु हुताशनेति ङ० ।
२ यद्देतमिति ख० । तदेवमिति क० ।

बहून् वर्षगणान् गर्भं धारयामास वै द्विजाः ॥२७॥
स गङ्गामुपगम्याह श्रूयतां सरिदुत्तमे ।
सुमहान् परिखेदो मे गर्भधारणकारणात् ॥२८॥
मद्धितार्थमिमं गर्भमतो धारय निम्नगे ।
मत्प्रसादाच्च खेदो वै मन्दस्तत्र भविष्यति ॥२९॥
तथेत्युक्ता तदा सा तु सम्प्रहृष्टा महानदी ।
तं गर्भं धारयामास दह्यमानेन चेतसा[1] ॥३०॥
सापि कृच्छ्रेण महता खिद्यमाना महानदी ।
कालं प्रकृष्टं सुमहद्गर्भधारणतत्परा ॥३१॥
तया परिगतं गर्भं कुक्षौ हिमवतः शुभे ।
शुभं शरवणं नाम चित्रं पुष्पितपादपं ।
तत्र तं व्यसृजद्गर्भं दीप्यमानमिवानलं ॥३२॥
रुद्राग्निगङ्गातनयस्तत्र जातोऽरुणप्रभः ।
आदित्यशतसङ्काशो महातेजाः प्रतापवान् ॥३३॥
तस्मिन् जाते महाभागे कुमारे जाह्नवीसुते ।
विमानयानैराकाश पतत्रिभिरिवावृतं ॥३४॥
देवदुन्दुभयो नेदुराकाशे मधुरस्वराः ।
मुमुचुः पुष्पवर्षञ्च खचराः सिद्धचारणाः ॥३५॥
जगुर्गन्धर्व्वमुख्याश्च सर्व्वशस्तत्र तत्र ह ।
यक्षा विद्याधराः सिद्धाः किन्नराश्चैव सर्वशः ॥३६॥

---

१ तेजसेति ङ, ङ० च ।

महानागसहस्राणि प्रवराश्च पतत्त्रिणः।
उपतस्थुर्महाभागमाग्नेयं[1] महमात्मजं।
प्रभावेण तदा तेन[2] दैत्यदानवराक्षसाः॥३७॥
सप्तसप्तर्षिभार्य्याभिरादावेवाग्निसम्भवः।
अभिषेकप्रयाताभिर्दृष्टो वर्ज्य त्वरुन्धतीं॥३८॥
ताभिः स बालार्कनिभो रौद्रः परिवृतः प्रभुः।
स्त्रिह्यमानाभिरत्यर्थं स्वकाभिरिव मातृभिः॥३९॥
युगपत्सर्वदेवीर्हि दिदृक्षुर्गाङ्गवासुतः।
षण्मुखो व्यसृजत् श्रीमांस्तासां प्रीत्या महाद्युतिः॥४०॥
श्रीमान् कमलपत्राक्षस्तरुणादित्यसन्निभः।
येन जातेन लोकानामाक्षिपस्तेजसा कृत.॥४१॥
तेन जातेन महता देवानामसहिष्णवः।
स्कन्दिता दानवगणास्तस्मात् स्कन्दः प्रतापवान्॥४२॥
कृत्तिकाभिस्तु यस्मात् स वर्द्धितः स पुरातनः।
कार्त्तिकेय इति ख्यातस्तस्मादसुरसूदनः॥४३॥
जृम्भतस्तस्य दैत्यारेर्ज्वालामालाकुलात्तदा।
मुखाद्विनिर्गता तस्य स्वशक्तिरपराजिता॥४४॥
क्रीडार्थञ्चैव स्कन्दस्य विष्णुना प्रभविष्णुना।
गरुड़ादिति सृष्टौ हि पक्षिणौ हि प्रभद्रकौ॥४५॥

---

१ उपतस्थुर्महाभागममेयमिति क०।
२ प्रभावमहता तेनेति क०।

मयूरः कुक्कुटश्चैव पताका चैव वायुना।
यस्य दत्ता सरस्वत्या महावीणा महास्वना।
अजः स्वयम्भुवा दत्तो मेषो दत्तश्च शम्भुना॥४६॥
मायाविहरणे[१] विप्रा गिरौ क्रौञ्चे निपातिते।
तारके चासुरवरे समुदीर्णे निपातिते॥४७॥
सेन्द्रोपेन्द्रैर्महाभागैर्देवैरग्निसृतः प्रभुः।
सेनापत्येन दैत्यारिरभिषिक्तः प्रतापवान्॥४८॥
देवसेनापतिस्त्वेवं पद्यते नरनायकः।
देवारिस्कन्दनः स्कन्दः सर्वलोकेश्वरः प्रभुः॥४९॥
प्रमथैर्विविधैर्देवैस्तथा भूतगणैरपि।
मातृभिर्विविधाभिश्च विनायकगणैस्तथा॥५०॥
सा त्वपश्यद्विमानानि पतन्ती सा दिवश्च्युता।
त्रसरेणुप्रमाणानि तेष्वपश्यच्च्युतान् पितॄन्॥५१॥
सुसूक्ष्मानपरिव्यक्तानग्नीनग्निष्विवाहितान्।
त्रायध्वमित्युवाचार्त्ता पतन्ती तानवाक्शिराः॥५२॥
तैरुक्ता सा तु माभैषीरित्युक्ताधिष्ठिताभवत्।
ततः प्रासादयत् सा वै पितॄंस्तान् दीनया गिरा॥५३॥
ऊचुस्ते पितरः कन्यां भ्रष्टैश्वर्य्यां व्यतिक्रमात्।
भ्रष्टैश्वर्य्या स्वदोषेण तपसि त्वं शुचिस्मिते॥५४॥
यैः क्रियन्ते च कर्म्माणि शरीरैरिह दैवतैः।

---

१ महाविहरणे इति ख॰।

तैरेव तत्कर्म्मफलं प्राप्नुवन्तीह देवता: ॥५५॥
सद्य: फलन्ति कर्माणि देवत्वे प्रेत्य मानुषे ।
तस्मादमावसौपत्यं[1] त्वं प्रेत्य प्राप्स्यसे फलं ॥५६॥
इत्युक्ता वै पितर: पुनस्ते तु प्रसादिता: ।
ध्यात्वा प्रसादं मञ्चक्रुस्तस्यास्ते त्वनुकम्पया ॥५७॥
अवश्यम्भाविनं दृष्ट्वा ह्यर्थमूचुस्तत: सुरा: ।
सोमपा: पितर: कन्यां राजस्त्वेव ह्यमावसो: ॥५८॥
उत्पन्नस्य पृथिव्यान्तु मानुषत्वे महात्मन: ।
कन्या भूत्वा त्विमान् लोकान् पुन: प्राप्स्यसि स्वानिति ॥५९॥
अष्टाविंशे भवित्री त्वं द्वापरे मत्स्ययोनिजा ।
अस्यैव राज्ञो दुहिता अद्रिकायां ह्यमावसो: ॥६०॥
पराशरस्य दायाद ऋषेस्त्वं जनयिष्यसि ।
स वेदमेकं विप्रर्षिश्चतुर्धा वै करिष्यति ॥६१॥
महाभिषस्य[2] पुत्रौ द्वौ शन्तनो: कीर्त्तिवर्द्धनौ ।
विचित्रवीर्य्यं धर्मज्ञं त्वमेवोत्पादयिष्यसि ॥६२॥
चित्राङ्गदञ्च राजानं तेजोबलगुणान्वितं ।
एतानुत्पाद्य पुत्रं स्वं पुनर्लोकानवाप्स्यसि ॥६३॥
व्यतिक्रमात् पितॄणां त्वं प्राप्स्यसे जन्म कुत्सितं ।
तस्यैव राजस्त्वं कन्या अद्रिकायां भविष्यसि ॥६४॥
कन्या भूत्वा ततश्च त्वमिमान्लोकानवाप्स्यसि ।

---

१ पाठोऽयमादर्शसम्मतो मुद्रितः । परन्त्वयं न समीचीनः ।
२ महाभिषस्येति क० । महाभिषस्येति ङ० ।

एवमुक्ता तु दासेयी जाता सत्यवती तु सा ॥६५॥
अद्रिकायां सुता मत्स्यां सुता जाता ह्यमावसोः ।
अद्रिकामत्स्यसम्भूता गङ्गायामनुसङ्गमे ॥६६॥
तस्य राज्ञो हि सा कन्या राज्ञो वीर्ये सदैव हि ।
विरजा नाम ते लोका दिवि रोचन्ति ते गणाः ॥६७॥
अग्निष्वात्ताः स्मृतास्तत्र पितरो भास्वरप्रभाः ।
तान् दानवगणा यक्षा रक्षोगन्धर्वकिन्नराः ।
भूतसर्पपिशाचाश्च भावयन्ति फलार्थिनः ॥६८॥
एते पुत्राः समाख्याताः पुलहस्य प्रजापतेः ।
त्रय एते गणाः प्रोक्ता धर्ममूर्त्तिधराः शुभाः ॥६९॥
एतेषां मानसी कन्या पीवरी नाम विश्रुता ।
योगिनी योगपत्नी च योगमाता तथैव च ॥७०॥
भविता द्वापरं प्राप्य अष्टाविंशन्तु दैवतं ।
पराशरकुलोद्भूतः शुको नाम महातपाः ॥७१॥
श्रीमान्योगी महायोगी योगस्तस्माद्द्विजोत्तमः ।
व्यासादरण्यां सम्भूतो विधूम इव पावकः ॥७२॥
स तस्यां पितृकन्यायां योगाचार्यान् परिश्रुतान् ।
कृष्णं गौरं प्रभुं शम्भुं तथा भूरिश्रुतं ददौ ॥७३॥
कन्यां कीर्त्तिमतीञ्चैव योगिनी योगमातरं ।
ब्रह्मदत्तस्य जननी महिषी त्वणुहस्य तु ॥७४॥
एतानुत्पाद्य धर्मात्मा पुत्रान् योगमवाप्य च ।
महायोगतपाश्चैव अपरावर्त्तिनीं गतिं ॥७५॥

आदित्यकिरणोपेतं त्वपुनर्भावमास्थितः ।
सर्वव्यापी विनिर्मुक्तो भविष्यति महामुनिः ॥७६॥
अमूर्त्तिमन्तः पितरो धर्ममूर्त्तिधरास्तु ये ।
चय एते गणास्तेषां चत्वारोऽन्ये निबोधत ॥७७॥
यान् वक्ष्यामि द्विजश्रेष्ठा मूर्त्तिमन्तो महाप्रभाः ।
उत्पन्नास्ते स्वधायास्तु कन्या ह्यग्नेः कवेः सुताः ॥७८॥
पितरो देवलोकेषु ज्योतिर्भासिषु भास्वराः ।
सर्वकामसमृद्धेषु द्विजास्तान् भावयन्त्युत ॥७९॥
एतेषां मानसी कन्या गौर्नाम दिवि विश्रुता ।
दत्तसेना कुमारेण शुक्रस्य महिषी प्रिया ॥८०॥
एकत्रिंशच्च विख्याता भृगूनां कीर्त्तिवर्द्धनाः ।
मरीचिगर्भास्ते लोकाः समावृत्य दिवि स्थिताः ॥८१॥
एते ह्यङ्गिरसः पुत्राः साध्यैः सह विवर्द्धिताः ।
उपहूताः स्मृतास्ते तु पितरो भास्वरा दिवि ।
तान् क्षत्रियगणान् दृष्ट्वा भावयन्ति फलार्थिनः ॥ ८२॥
एतेषां मानसी कन्या यशोदा नाम विश्रुता ।
पत्नी सा विश्वमहतः स्नुषा वै विश्वशर्मिणः[१] ॥८३॥
राजर्षिजननी देवी खट्टाङ्गस्य महात्मनः ।
यस्य यज्ञे पुरा गीता गाथा गीतैर्महर्षिभिः ॥८४॥
अग्नेर्जन्म तथा दृष्ट्वा शाण्डिल्यस्य महात्मनः ।

---

१ विश्वकर्म्मणः इति ङ॰ । विश्वशर्म्मिणामिति क॰ ।

यजमानं दिलीपं ये पश्यन्ति सुसमाहिताः ।
सत्यव्रतं महात्मानं ते स्वर्गजयिनोऽमराः ॥८५॥
आज्यपा नाम पितरः कर्दमस्य प्रजापतेः ।
समुत्पन्नस्य पुलहादुत्पन्नास्तस्य वै पुनः ॥८६॥
लोकेष्वेतेषु वर्त्तन्ते कामगेषु विहङ्गमाः ।
एतान् वैश्यगणाः श्राद्धे भावयन्ति फलार्थिनः ॥८७॥
एतेषां मानसी कन्या विरजा नाम विश्रुता ।
ययातेर्जननी साध्वी पत्नी सा नहुषस्य तु ॥८८॥
सुकाला नाम पितरो वसिष्ठस्य प्रजापतेः ।
हिरण्यगर्भस्य सुताः शूद्रास्तान् भावयन्त्युत ॥८९॥
मानसा नाम ते लोका वहन्ते यत्र ते दिवि ।
एतेषां मानसी कन्या नर्मदा सरितां वरा ॥९०॥
सा भावयति भूतानि दक्षिणापथगामिनी ।
जननी त्रसदस्योर्हि पुरुकुत्सपरिग्रहः ॥९१॥
एतेषामभ्युपगमान्मातुर्मन्वन्तरेश्वरः ।
मन्वन्तरादौ श्राद्धानि प्रवर्त्तयति सर्व्वशः ॥९२॥
पितॄणामानुपूर्व्व्येण सर्व्वेषां द्विजसत्तमाः ।
तस्मादिह स्वधर्मेण श्राद्धं ददन्तु श्रद्धया ॥९३॥
सर्व्वेषां राजतैः पात्रैरपि वा रजतान्वितैः ।
दत्तं स्वधां पुरोधाय तथा प्रीणाति वै पितॄन् ॥९४॥
सोमस्याप्यायनं कृत्वा ह्यग्नेर्वैवस्वतस्य च ।
उदगायनमप्यग्नौ च अश्वमेधस्तदाप्नुयात् ॥९५॥

पितॄन् प्रीणाति वै भक्त्या पितरः प्रीणयन्ति तं ।
पितरः पुष्टिकामस्य प्रजाकामस्य वा पुनः ।
पुष्टिं प्रजाश्च स्वर्गञ्च प्रयच्छन्ति न संशयः ॥८६॥
देवकार्य्यादपि सदा पितृकार्य्यं विशिष्यते ।
देवताभ्यः पितॄणां हि पूर्व्वमाप्यायनं स्मृतम् ॥८७॥
न हि योगगतिः सूक्ष्मा पितॄणामपि दृश्यते ।
तपसा हि प्रसिद्धेन दृश्यन्ते मांसचक्षुषा ॥८८॥
इत्येते पितरश्चैव लोका दुहितरश्च वै ।
दौहित्रा यजमानाश्च प्रोक्ता ये भावयन्ति तान् ॥८९॥
चत्वारो मूर्त्तिमन्तश्च त्रयस्तेषाममूर्त्तयः ।
तेभ्यः श्राद्धानि सत्कृत्य देवाः कुर्व्वन्ति यत्नतः ॥१००॥
भक्ताः प्राञ्जलयः सर्वे सेन्द्रास्तद्गतमानसाः ।
विश्वे च सिकताश्चैव पृश्निजाः शृङ्गिनस्तथा ॥१०१॥
कृष्णाः श्वेतास्त्वजाश्चैव विधिवत्पूजयन्त्युत ।
प्रजास्ता वातरशना दिवाकीर्त्त्यास्तथैव च ॥१०२॥
लेखाश्च मरुतश्चैव ब्रह्माद्याश्च दिवौकसः ।
अत्रिभृग्वङ्गिराद्याश्च ऋषयः सर्व्व एव च ॥१०३॥
यक्षा नागाः सुपर्णाश्च किन्नरा राक्षसैः सह ।
पितॄंस्त्वपूजयन् सर्वे नित्यमेव फलार्थिनः ॥१०४॥
एवमेते महात्मानः श्राद्धे सत्कृत्य पूजिताः ।
सर्वान् कामान् प्रयच्छन्ति शतशोऽथ सहस्रशः ॥१०५॥
हित्वा त्रैलोक्यसंसारं जरामृत्युभयं तथा ।

मोक्षं योगमथैश्वर्य्यं प्रयच्छन्ति पितामहाः ॥१०६॥
मोक्षोपायमथैश्वर्य्यं सूक्ष्मदेहाश्च देवताः ।
कृत्स्नं वैराग्यमानन्त्यं प्रयच्छन्ति पितामहाः ॥१०७॥
ऐश्वर्य्यं विहितं योगमैश्वर्य्यं वित्तमुत्तमम् ।
योगैश्वर्य्यादृते मोक्षः कथञ्चिन्नोपपद्यते ॥१०८॥
अपक्षस्येव गमनं गगने पक्षिणो यथा ।
वरिष्ठः सर्वधर्म्माणां मोक्षो धर्म्मः सनातनः ॥१०९॥
विमानानां सहस्राणि युक्तान्यप्सरसाङ्गणैः ।
सर्वकामप्रसिद्धानि प्रयच्छन्ति पितामहाः ॥११०॥
प्रज्ञा पुष्टिः स्मृतिर्मेधा राज्यमारोग्यमेव च ।
पितॄणां हि प्रसादेन प्राप्यते सुमहात्मना ॥१११॥
मुक्तावैदूर्य्यवासांसि वाजिनागायुतानि च ।
कोटिशश्चापि रत्नानि प्रयच्छन्ति पितामहाः ॥११२॥
हंसबर्हिणयुक्तानि मुक्तावैदूर्य्यवन्ति च ।
किङ्किणीजालनद्धानि सदा पुष्पफलानि च ।
प्रीत्या नित्यं प्रयच्छन्ति मनुष्याणां पितामहाः ॥११३॥

इति श्रीमहापुराणे वायुप्रोक्ते श्राद्धकल्पो नामै-
कादशोऽध्यायः ।

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

श्राद्धकल्पः ।

बृहस्पतिरुवाच । सौवर्णं राजतं ताम्रं पितॄणां पात्रमुच्यते ।
रजतं रजताक्तं वा पितॄणां पात्रमुच्यते ॥१॥
रजतस्य कथा चापि दर्शनं दानमेव च ।
अनन्तमक्षयं स्वर्ग्यं पितॄणां दानमुच्यते ।
पितॄनेतेन दानेन सत्पुत्रास्तारयन्त्युत ॥२॥
राजते हि स्वधा दुग्धा पात्रेऽस्मिन् पितृभिः पुरा ।
स्वधादायार्थिभिस्तात तस्मिन् दत्ते तदक्षयं ॥३॥
कृष्णाजिनस्य सान्निध्यं दर्शनं दानमेव वा(1) ।
रक्षोघ्नं ब्रह्मवर्चस्यं पितॄंस्तत्तद्वितारयेत्(2) ॥४॥
काञ्चनं राजतं ताम्रं(3) दौहित्रं कुतपस्तिलाः ।
वस्त्रञ्च पावनीयानि त्रिदण्डी योगमेव च ॥५॥
श्राद्धकर्मण्ययं श्रेष्ठो विधिर्ब्राह्मः सनातनः ।
आयुः कीर्त्तिः प्रजाश्चैव प्रज्ञासन्ततिवर्द्धनः ॥६॥
दिशि दक्षिणपूर्वस्यां विदिक्स्थानं विशेषतः(4) ।
सर्वतो रत्निमात्रन्तु चतुरस्रं सुसंहितं ॥७॥

---

१ दानमेव चेति क० ।
२ पितॄंस्तु भुवि भावयेदिति ख० ।
३ पात्रमिति क० ।
४ विदिक्स्थानानि वेशयेदिति ङ०, च० च ।

वक्ष्यामि विधिवत् स्थानं पितॄणामनुशासनात् ।
धन्यमारोग्यमायुष्यं बलवर्णविवर्द्धनं ॥८॥
तत्र गर्त्तास्त्रयः कार्य्यास्त्रयो दण्डाश्च खादिराः ।
रत्निमात्रास्तु ते कार्य्या रजतेन विभूषिताः ।
ते वितस्त्यायताः कार्य्याः सर्व्वतश्चतुरङ्गुलाः ॥९॥
प्रागुदक्षिणमुखान् भूमौ स्थितानसुषिरांस्तथा ।
अद्भिः पवित्रपूताभिः प्लावयेत्सततं शुचिः ॥१०॥
पयसा च्छागगव्येन शोधनं वाभिरेव तु ।
तर्पणात् सततं ह्येवं तृप्तिर्भवति शाश्वती ॥११॥
इह चामुत्र च श्रीमान् सर्वकर्मसमन्वितः ।
एवं त्रिषवणस्नातो योऽर्चयेत पितॄन् सदा ।
मन्त्रेण विधिवत् सम्यगश्वमेधफलं लभेत् ॥१२॥
तत्स्थापयेदमावास्याङ्गर्त्ते भूचतुरङ्गुले ।
त्रिःसप्तभक्तास्ते यस्मात्त्रैलोक्यन्धार्य्यते तु वै ॥१३॥
तस्य पुष्टिरथैश्वर्य्यमायुः सन्ततिरेव च ।
विचित्रा भजते लक्ष्मीर्मोक्षञ्च लभते क्रमात् ॥१४॥
पाप्मापहं पावनीयमश्वमेधफलं तथा ।
अश्वमेधफलं ह्येतत् द्विजैः सत्कृत्य पूजितं ।
मन्त्रं वक्ष्याम्यहं तस्मादमृतं ब्रह्मनिर्मितं ॥१५॥
देवताभ्यः पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च ।
नमः स्वधायै स्वाहायै नित्यमेव भवन्त्युत ॥१६॥
आद्यावसाने श्राद्धस्य त्रिरावर्त्तं जपेत्तदा ।

पिण्डनिर्वपणं चैव जपेदेतत् समाहितः ।
पितरः क्षिप्रमायान्ति राक्षसाः प्रद्रवन्ति च ॥१७॥
पितॄंस्त्रिषु लोकेषु मन्त्रोऽयन्तारयत्युत ।
पठ्यमानः सदा श्राद्धे नियतं ब्रह्मवादिभिः ॥१८॥
राज्यकामो जपेदेनं सदा मन्त्रमतन्द्रितः ।
वीर्य्यशौचार्थसत्त्वञ्च श्रीरायुर्बलवर्द्धनं ॥१९॥
प्रीयन्ते पितरो येन जप्येन नियमेन च ।
सप्तार्च्चिषं प्रवक्ष्यामि सर्वकामप्रदं शुभं ॥२०॥
अमूर्त्तानां समूर्त्तानां पितॄणान्दीप्ततेजसां ।
नमस्यामि सदा तेभ्यो ध्यानिभ्यो योगचक्षुषा ॥२१॥
इन्द्रादीनां जनयितारो भृगुमारीचयोस्तथा ।
सप्तर्षीणां पितॄणाञ्च तान् नमस्यामि कामदान् ॥२२॥
मन्वादीनां सुरेशानां सूर्य्याचन्द्रमसोस्तथा ।
तान् नमस्कृत्य सर्वान् वै पितॄन् कुशलदायकान् ॥२३॥
नक्षत्राणाञ्ग्रहादीनां पितॄनथ पितामहान् ।
द्यावापृथिव्योश्च तथा नमस्यामि कृताञ्जलिः ॥२४॥
देवर्षीणाञ्जनयितॄंश्च सर्वलोकनमस्कृतान् ।
अभयस्य सदा दातॄन्नमस्येऽहं कृताञ्जलिः ॥२५॥
प्रजापतेः कश्यपाय सोमाय वरुणाय च ।
योगयोगेश्वरेभ्यश्च नमस्यामि कृताञ्जलिः ॥२६॥
पितृगणेभ्यः सप्तभ्यो नमो लोकेषु सप्तसु ।
स्वयम्भुवे नमस्चैव ब्रह्मणे योगचक्षुषे ॥२७॥

एतदुक्तं सप्तर्षिब्रह्मर्षिगणपूजितं ।
पवित्रं परमं[१] ह्येतत् श्रीमद्रक्षोविनाशनं ॥२८॥
अनेन विधिना युक्तः स्त्रीन् वरान् लभते नरः ।
अन्नमायुः सुतांश्चैव ददते पितरो भुवि ॥२९॥
भक्त्या परमया युक्तः श्रद्दधानो जितेन्द्रियः ।
सप्तार्चिषं जपेद्यस्तु नित्यमेव समाहितः ।
सप्तद्वीपसमुद्रायां पृथिव्यामेकराड्भवेत् ॥३०॥
यत्किञ्चित् पच्यते गेहे भक्ष्यं वा भोज्यमेव च ।
अनिवेद्य न भोक्तव्यं तस्मिन्नायतने सदा ॥३१॥
क्रमशः कीर्त्तयिष्यामि बलिपात्राण्यतःपरं ।
येषु यच्च फलं प्रोक्तं तन्मे निगदतः शृणु ॥३२॥

इति श्रीमहापुराणे वायुप्रोक्ते श्राद्धकल्पो नाम
द्वादशोऽध्यायः ।

---

१ पवित्रमपरमिति च० ।

अथ चयोदशोऽध्यायः।

श्राद्धकल्पः।

बृहस्पतिरुवाच। पालाशं ब्रह्मवर्चस्यमश्वत्थे राज्यभावना।
सर्वभूताधिपत्यञ्च[1] प्लक्षे नित्यमुदाहृतं ॥१॥
पुष्टिकामस्य न्यग्रोधं बुद्धिं प्रज्ञां धृतिं स्मृतिं।
रक्षोघ्नञ्च यशस्यञ्च काश्मर्य्यं पात्रमुच्यते ॥२॥
सौभाग्यमुत्तमं लोके मधुके समुदाहृतं।
फल्गुपात्रे च कुर्वाणः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥३॥
परां द्युतिरयो कर्तुः प्राकाम्यञ्च विशेषतः।
बिल्वे लक्ष्मीस्तथा मेधा नित्यमायुष्यमेव च ॥४॥
क्षेत्रारामतडागेषु सर्वसस्येषु चैव हि।
वर्षेदजस्रं पर्जन्यो वेणुपात्रेषु कुर्व्वतः ॥५॥
एतेष्वेव सुपात्रेषु ये चैवाग्रयणं ददुः।
सकृदप्यत्र यज्ञानां सर्वेषां फलमुच्यते ॥६॥
पितृभ्यो यस्तु माल्यानि सुगन्धीनि च सर्वशः।
सदा दद्याच्छ्रिया युक्तः स विभाति दिवाकरः ॥७॥
गुग्गुल्वादींस्तथा धूपान् पितृभ्यो यः प्रयच्छति।
संयुक्तान् मधुसर्पिर्भ्यां सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥८॥
धूपं गन्धगुणोपेतं कान्तं पितृपरायणं।

१ सर्व्वभूम्याधिपत्यञ्चेति क॰।